

**BİLİM, İDEOLOJİ
VE
MARKSİZM**

**MARKSİST TEORİ VE NEO-KLASİK
İKTİSAT**

Prof. Dr. Sabri F. Ülgener

Kırk Yılın Ötesinden

Önümde sayfaları açılmış bir kitap duruyor: «**Ekonomi İliminin Tekâmül Tarihi**». Yazan Wilhelm Röpke. Yayınlandığı yer ve yili: İstanbul 1936. Demek ki kırk yılı doldurmuş ve aşmış bir kitap! Röpke 1933 de Naziler iş başına geçince Almanya'daki kürsüsünü bırakıp Türkiye'ye gelmiş ve o tarihlerde bir reformla yeni baştan kurulan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat kürsüsü profesörlüğüne getirilmiş genç bir bilim adamı! Rivayet edilir ki, SS kıtalarının sert çizmeleri ile kaldırımları çınlattıkları o terör günlerinden birinde hayata gözlerini yummuş bir meslekdaşın tabutu başında söz alıp «Ne mutlu sana! Hiç olmazsa bugünleri görmedin!» dedikten sonra karısı ve çocukları ile beraber hududa yakın bir yerde bekleyen arabaya atlar; hürriyeti seçmiştir! Çıktığı yolculuğun, söylemeye hacet yok, öyle «mavi yolculuğa» benzer bir tarafı yoktur; tıpkı görüp yaşadığı faşizmin kâğıt üstünde önüne gelene yakıştırılan faşistliğe benzer bir yanı olmadığı gibi!

Röpke İstanbul'a gelişinden birkaç yıl sonra adı geçen kitabını —rahmetli Muhlis Ete'nin kalem-i ile— Türkçeye kazandırdı. Başlangıç bölümünde şöyle diyordu Röpke:

«Hiç bir ilim bourgeois ilmi yahut proleter ilmi olamaz; Ve yine hiç bir ilim ulusal olamaz, yani ulusa yararlık olsun diye gerçek ol-

mâyân şeyleri söylemeye mecbur tutulamaz. İlim adamını cebretmekle hiç bir zaman ulusun menfaatine hizmet edilmiş olmaz; bilakis ilmin zedelenmesi ulusun zıyanıdır. Yaşamasına gereken havası olmayan, hürriyeti ve kudreti alınan ilim ağacından pratik yemişleri almak mümkün değildir. İlimin doğrudan doğruya bize, sınıfımıza, ulusumuza faydalı olmasını beklemek, onu anlamamak demektir; aynı şey sanat ve din için böyledir» (1).

Bu sözler, tekrar okununca, sanki kırk yıl önce değil de daha dün yazılmışçasına taze geliyor insana; yabancı olmadığını bir şeyi, bir şeyleri kulağımıza fısıldar gibi bir halleri var. Halbuki, düşünüyorum da, o yılların biz öğrenci ve genç öğretim üyesi yardımcılara ne kadar uzak gelmişti! Başka dünyadan gelen bir sesteki sanki. Ne demektir ve nasıl olabilirdi bir burjuva ilmi, bir proleter ilim veya ulusal ilim? Hiç duymadığımız, işitmediğimiz ve her halde —öyle gelmişti bize— ömür boyu bir daha işitmeyeceğimiz garip, acı sözleri

Röpke, «bütün bunları, bugün tekrar etmek mecburiyeti vardır» diyordu. Çünkü bilim haysiyetimizi yüzyıllar boyu binbir zorlukla tırmanabildiği zirveden tekrar aşağılara düşürmek isteyen şer kuvvetler Avrupa'da en aşağı elli yıldan (1930'lar hesabıyla demek ki 1880'lerden) bu yana ağırlıklarını gitgide artırmışlardır. Avrupa için moral ve fikri bir çöküntü, tam bir «décandence» dönemi! Ve büyük vebâli de bilim adamlarının omuzlarında: «Madeniyetimizin bütün inhitat (çöküntü) tezahürlerinin ilk ve hakiki menşeyini, Fransız edibi **Julien Ben-**

1) Wilhelm Röpke: Ekonomi İliminin Tekâmül Tarihi; çeviren Dr. Muhlis Ete, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını s. 7, 1936. Kitabın serüvenini epey bir zaman önce sayın Ord. Profesör Şükrü Baban Bey'den dinledim; Röpke'nin İstanbul'a gelişinin ertesiyi yıldır. Şükrü bey rotasyon gereği o yıl doktorun tarihini genç Alman hocanın okutmasında ısrar eder. Maksudı hem Röpke'nin çapını ve bilgi dağarcığını yoklamak, hem de hocanın azizliği malûm Röpke'yi biraz da köşeye sıkışmış görmek! Röpke önce istemezlikten gelir, nazlanır; çünkü şimdiye kadar hiç okutmadığı bir bahistir. Sonra çamaçar kabullenir, Ertesiyi yıl kitap hâzirdir. Şükrü Bey'e göre muhtevası şöyle böyle; fakat, diyordu. Başlangıç yokmu o Başlangıç! O kadarı bütün bir kitaba bedel! Röpke, genç bilim adamı o beş on sahife içinde çapını göz önüne sermişti. Yukardaki satırlar işte o bölümden aktarılmıştır.

da'nın çok okumaya değer bir kitabında yazdığı gibi **Trahison des Clercs (Ulemanın Hiyanefi)** nde aramak gerekir».

Röpke'ye kalsa, Avrupa'nın uğradığı bu moral çöküntü hiç olmazsa ulusunun benliğine varan Türkiye'ye, yolunu şaşırılmışlar karşısında, «ilmî idealinin nasıl olması ve mutlak kıymetlerin ne şekilde muhafaza edilmesi fırsatını» kazandırsa o kadarından dahi kendi hesabımıza bir avunma payı çıkarmakta haksız sayılmayacağız. En sonunda da «dilerim ki, diye bağlıyordu sözlerini, ilmin tarihi ilmin büyüklüğüne karşı saygıyı» koruma ve kollamaya yardımcı olsun!

*

Kırk bu kadar yıl gerilerde bıraktığımız satırları bugün tekrar okurken bir an için durup kendimize sormanın zamanı elbette gelmiş olmalıdır:

Tarih gelişiminin ülke olarak nerelerimdeyiz?

Aradan kırk bu kadar yıl geçtikten sonra dönüp dolaşıp nereye, hangi çizgiye vardık?

Fikir akımları da engine açılan gemilerin peşinden bıraktıkları dalgaları andırır: Aradan nice zaman geçtikten sonra kıyıya gelip çarpar, bazan tehlikeli rahneler açarlar. Burada da başka türlü değildir. Kırk bu kadar yıl sonra, yukarıya aktardığımız sözlerin korkunç derecede gerçeklik kazandığı günleri yaşıyoruz. İlimimizin **Marxist (Proleter) iktisat ve Burjuva iktisadı** diye düşman kamplara bölündüğü, birinden yana iseniz «bilimsel» karşı tarafta iseniz sömürü düzeninin kiralık ajanı sayıldığınız, —dahası var— «bilim bilim için yapılmaz, bilim sınıf için yapılır!» sözlerinin rahatlıkla söylenebildiği günleri yaşıyoruz. «Kutsal değerler», «bilimin büyüklüğüne saygı»... Yazıldığı ve söylendiği an dudaklarda sadece tebessümler çizen gününü doldurmuş, acınacak söz ve klişelerden ibaret!

Peki ya çıkış yolu denecek! Suskunluk ve teslimiyet mi? Susmak ve olup biten karşısında seyirci kalmakla bir zamanlar öğrencileri sonra da meslekdaşları olarak yanlarında bulunduğum Röpke'lerin, Kessler ve Rüstow'ların, bugün hepsi de bir başka dünyanın

sakinleri olan ö muhteşem asâlet ve yiğitlik âbidelerinin bıraktıkları emanete en azından saygısızlık ediyordum gibi garip bir eziklik duygusu içinde olduğumu gizleyecek değilim. Bu satırlar biraz da o eziklikten kendimi kurtarmanın baskısı altında kâğıta dökülüyor.

ideoloji ve **B**ilim

Hemen her gün ağızdan ağıza dönüp dolanan terim ve deyimler vardır ki manaları kullananın niyetine ve bakış açısına göre değişir. Ideoloji de onlardan biridir. Konu ile ilgilenen ne kadar yazar ve düşünür varsa o kadar çok ve değişik ideoloji tarifi vardır denebilir.

ideoloji bir zamanlar «fikriyat» karşılığı kullanılmış; bugün de o manada kullananlarımız az değil (kemalizm ideolojisi). Fakat bir zaman gelip kelime aşağılayıcı bir muhteva kazandıktan sonra işin rengi değişmiştir. Napoleon bilgiç, ukala tip aydınlardan bizar oldukça «bırakın şu ideologları!» diyordu. Ideoloji burada ukalalıkla bir manada kullanılmakta idi. ideolojiyi günün iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji dallarında hâlâ tartışılan tarafı ile Marx'a borçlu olduğumuzu söylemeliyiz. ideoloji onunla kişisel bir kafa ve zihin işi olmaktan çıkıp sınıf gerçeğine dayalı sosyal bir oluşum çizgisine oturtulmuştur. Grup davranışının peşinde sürüp getirdiği, çoğu kez belli bir bakış açısına göre çarpıtılmış fikir ve ifadelere ideoloji denilmeye başlanmıştır. Kelime bununla Marx ve marksizmde karşı tarafı yere vurmak için etkili bir silâh halini almış oluyordu.

Marxizm o gün bugün fikir ve politika alanında kimi ve hangi tarafı hırpalamak ve alaşağı etmek istese ilk elde bu silaha davranır: Karşı taraf, dürüst ve tarafsız görünmek için ne yapsa, belli bir sınıf çıkarı ile şartlandırılmıştır; ne söylese gerçek dışıdır, aldatmaca ve yalandır; kısaca ideolojik-yanıdır. Ve bu aldatma ve yalan kervanının başını dün de bugün de çeken «non-marxist» iktisatçı, özel deyimi ile «burjuva iktisatçısı» olmuştur.

Marx ve marksistler iktisat ilmini, en azından kendilerinininkine gelinceye kadar, insan gerçeğinin kendi özüne «yabancılaşma»sını bilimsel yoldan haklı çıkarmayı ve yerine göre gözden örtmeyi iş edinmiş bir disiplin olarak görürler. Emeği sermaye ve topraktan koparıp aralarına aşılmaz setler koymakla yaratılan «yabancılaşma»

klasik iktisatçılar ve peşlerinden gelenlerce insanlık dışı bir işbölümü, rekâbet ve özel mülkiyet kurumları ile ezelden ebede hep öyle imiş ve öyle kalacakmış gibi değişmez bir alinyazısı halinde gösterilmiştir. İnsanı gerçek insanlığından ve yarattığı eserden uzaklaştırıp «emeğ» denilen alınır satılır soyut bir metâ haline getirmiş olan kapitalist dünyanın bilimsel açıklanması olarak «burjuva iktisadı», farkına varsın veya varmasın, hakim sınıfın çıkarları çizgisinde yer almıştır. Zira burjuvazi hakim sınıf olarak çıkarını ve «hikmeti vücud»ünü, emeğin kendini alınır satılır bir mal halinde görme alışkanlığına ısınmış, daha doğrusu ısındırılmış olmasında bulur. İşte kütleyi çalışma gücü ile değişik bir mal olarak alınıp satılmayı belli ve geçici bir düzene bağlı görmeyip eşyanın tabiatı icabı oldum olası öyle imiş ve hep de öyle kalacakmış gibi görme ve kabullenmeye ısındırmada, Marx'a göre, baş rolü ideoloji oynar ve oynamıştır.

O halde ideoloji nedir? Sınırları nerede başlar, nerede biter?

İdeolojinin çok değişik mâna ve tarifleri vardır dedik. Burada hepsini teker teker sayıp dökmek bizi çok uzaklara götürür. Ayrıntıları şimdilik bir kenara bırakarak yolumuzu bulmamıza yardımcı olacak kadarını göz önüne alabiliriz. Önce, ilk adım ve belki ilk yaklaşım olarak, basit ve açık bir tarif: **İdeoloji, belli bir toplum kesiminin (grup, sınıf, mezhep, meslek v.s. mensuplarının) -statüleri ile uyum halinde ve yerine göre davranışlarını baklı ve meşru göstermek üzere- paylaştıkları ortak düşünceler, mithoos'lar ve değer yargıları toplamıdır.**

Tarif'e biraz daha açıklık getirmek için aşağıdaki noktaları ayrı ayrı gözönüne almakta yarar vardır:

a) İdeoloji tek kişinin kendi başına ve kendi boyutları içinde avunma ve illüzyonu değil, grup davranışı ile ilgili ve onunla beraber vücut bulan kollektif bakış açısının ifadesidir.

b) İdeoloji yalnız düşünce katında oluşan ve orada kalan bir zihin oyunu, bir spekülasyon değil, onların söz ve yazı halinde açıklanışıdır. Belli bir toplum katı başkaları karşısında etkinlik ve meşruluğunu, bakış açısının cümle, deyim ve slogan halinde «sadır»dan

satıra» çıkışı ile bulur ve sürdürür. Önemli nokta,, kısaca, kafa içinde dönüp dolanan değil, onun ses ve soluk halinde dışa vuran tarafıdır (2).

c) Grup davranışını ister yansıtma, ister haklı ve meşru gösterme noktasında olsun, ideoloji o maksat için «imal» edilmiş ismarlama deyim ve sloganlar olmayıp (öyle olsa ideolojinin parti seçim sloganlarından farkı kalmazdı), bizzat grup mensuplarınca dahi hakikatın kendisi imiş gibi karşılanan düşünce ve inançlardır, ideoloji, bu açıdan, grup davranışının bilinç-altı ile birleştiği ortak araştırma alanını meydana getirir.

Marx'ın ideoloji anlayışı yukardaki tarif ve ölçülerin tam içinde değilse de bütün bütün dışında ve uzağında da sayılamaz. En kısa ve kestirme tarafı ile: «idee», kafa içinde düşünce haline -bilinc'e-dönüştürülmüş maddeden başka bir şey değildir. Önemli olan: Maddî altyapının kendine has sınıf ve mülkiyet düzeni ile beraber üstyapı kurumlarına yansımaları; ve öylece gerçekleri eğip büküp temelde üretim aracı sahiplerinin çıkarları doğrultusunda saptırılmış olarak yansıtan fikir ve ifade biçimlerinin oluşumu! Marx'a ve marksizme göre ideoloji bu demektir. Üstyapı -önemli noktalardan biri de bu altyapının sade bir tâli ürünü veya gölge halinde peşinden ayrılmayan bir refakatçisi (**Epiphenomen'i**) değil, onun aynı zamanda hizmetine

2) Bu hususta açık ve net olarak Theodor Geiger, **Ideologie und Wahrheit, Eine soziologische Kritik des Denkens**, s. C. Humboldt Verlag 1953 (Konu üzerine en etraflı ve doyurucu kaynaklardan biri). Herhangi bir düşüncenin soyut halden çıkıp ses ve soluk olarak dışarılaşması gerçekten ideolojiyi ideoloji yapan özelliklerin başında gelir. Belli bir politik, sosyal maksadın hizmetine koşulacak olan fikir ancak etrafında bir ifade kalıbı ile çevrelendikten, bir ölçüde kabuk bağladıktan sonra o yolda etkinlik kazanmış sayılır. Öylece hafızada yer edecek şekilde kısa, keskin ve çoğu zaman dörtköşe ifade ve ibâreler etrafımızda dönüp dolanmaya başlar; neredeyse soluğunu alıp vereceğimiz hava içine yerleşmiş ifade ve deyimler ki ne kadar kaçsak ve kaçınsak etki alanından sıyrılmamız elde değildir. Hans Freyer çok güzel söyler: Radyonuzun düğmesini kapamakla ideolojiden kulağınızı ve yakanızı kurtaracağınızı sanmamalısınız; havada olan, soluğunuza yerleşmiş olan bir şeydir o (**Theorie des gegenwärtigen Zeitalters**, s. 123, 1955, Stuttgart).

koşulmuş bir âlet ve yardımcısıdır (3): Altyapıda üretim araçları sahiplerinin çıkarını gerçeğin ta kendisi imiş gibi göstermek görevini hep üstyapı kurumları (dünya görüşleri, ahlâk kuralları v.s.) üstlenir ve yürütürler. İdeolojinin bir özelliği de buradadır: Hakikatın kendisi imiş gibi görünür; geride yine de bir takım çıkar ilişkilerini örtme ve perdeleme hesabındadır! Söylenen ve yazılan, gerçeğin ta kendisidir diye siz, ben istediğimiz kadar avunaduralım; marksist gözle hepsi de savunma aracı olarak bir çıkar düzeninin izinde ve hizmetindedir. Görünürde hak ve hakikat yanlısı nice iddianın maskesini düşürür düşürmez gerçeğin çıplak ve çirkin çehresi ile karşılaşılır. Muhatabınız, söz gelişi, eşitliğin ve rekâbet serbestliğinin faziletini mi diline dolamıştır; bu «sûreti hak» nûmayişinin arkasında, emin olabilirsiniz ki, eşitsizliğin ve güçlü olanın savunması yatar. Serbest rekâbet, marksist yazarlara göre, geçen yüzyıl iktisatçılarının dillerinden düşürmedikleri bir fazilettir; ama herdeyi bir yanından aralayın; arkada güçlünün önünü biraz daha açma gayretinden başka bir düşüncenin yatmadığını açık seçik göreceksiniz. Olup biteni hep bu gözle görmeye alışınca (evet, her alışkanlık gibi bu da bir adım ötede tiryakilik halini alabiliyor: ideoloji tiryakiliği) nazarımızda, sınıf ve grup çıkarları uğruna hak ve hakikat tahrifçiliğinden uzak kalabilmiş olanlar bir elin parmakları ile gösterilecek kadar azalır. Neo-klasik iktisat ve genel denge analizi mi? Siz tamamiyle soyut bir analiz gözûyle baka durun; aslında ve iç yüzünde her şeyin birbirine ters düştüğü çelişkiler dünyamızda iş adamının ve rantiyenin denge ve ahenk özlemi yatar. Keynes’mi dediniz? Düne kadar sokaktaki işsize iş yaratma peşinde sanırdınız. Fakat hayır, gerçek yüzüne bakınca buğünün can çekisen kapitalizmine bir kaç soluk daha aldirmaktan başka düşündüğü yok!

ideoloji, kısaca, daima «bâtıl»ın izinde ve hizmetinde, fakat yine de devamlı hak ve hakikat suretinde olan düşünce ve deyimler demek! Şair daha güzelini söylemiş olmalı: «Bâtıl her zaman için bâtil; fakat gel gör ki kendini hep de hak sûretinde gösterir.»

3) Bu nokta üzerine kısa, fakat özlü olarak Alexander Rüstow, Von der Ideologielehre zur Wissenssoziologie (Der Marianne Weber - Kreis’de verilmiş bir konferans, Heidelberg 1958).

«Bâtıl hemîşe bâtılı biyhudedir veli

Müşkil budur ki sûreti hak'dan zuhur eder!» (4)

Marksist yanıyla ideolojinin her halde Marx'dan çok önce ve çok daha açık tarifli

İdeolojinin, yine marksist gözle bakınca, hangi grup veya sınıfların hizmetinde olduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır. Başta ve ilk sırada gelenler kuvvet ve iktidar sahipleridir. Daha açık bir deyişle: Esirgenecek, haklı ve meşrû gösterilecek bir şeyi olup da onu elden çıkarmamaya bakanlar! Hakim sınıf, hele durumunun eskisi kadar sağlam olmadığı idrakine vardığı zamanlar, ideoloji ihtiyacını şiddetle hisseder: Alt ve üst farkının geçici değil, fakat eşyanın tabiatı icabı olduğuna başkalarını, hatta kendilerini o yoldan inandırmış olabileceklerdir. Ideoloji, bu haliyle, grup zaafını telâfi etmek üzere bilinç-altının yarattığı illüzyonlar toplamı demektir. Zayıf düşmüş veya düşmekte olan bir toplum katının kendini su yüzünde tutabilmenin tek yolu ve çaresi buradadır. Grup veya sınıf, şu ya da bu noktada güçsüzlüğünü hissettiği an, belki kendi de farkına varmayarak, davranışını süsleyici, haklı çıkarıcı görüşleri imdadına çağırır, onların arkasına sığınır. Bütün bu görüşler, ne var ki, arkalarına sığınanlar için kuvvet değil, zaaf işaretidir. İdeoloji o halde, bu tarafına bakarak tarif edilmek gerekirse, gücünü derece derece tüketerek savunma durumuna geçmiş veya geçmekte olan bir grubun -gerçeğe ters- düşünce ve inançları, daha kısası, gücünü yitirmiş bir sınıfın gününü doldurmuş fikir ve görüşleri demektir (5).

4) Prof. Necati Akder'in Bilim Davası ve Örf Korkusu adlı incelemesinde (Ankara 1976) şair Baki'nin olarak gösterilmişse de elimizdeki ne yazma ve ne basılı Divan'ında rastlamadık. Ziya Paşa «Harabat»ında (cilt 2, s. 90) aynı mısraı Nabi'nin olarak nakleder; havası olarak da ona daha yakın. Ancak Nabi Divanı'ndaki aramalarımız dahi sonuç vermedi.

5) Benzeri bir tarif ve açıklama için Eduard Heimann, Sozialwissenschaft and Wirklichkeit (Zwei soziologische Vorträge), s. 5, Tübingen 1932, Heimann, ideolojinin mutlaka yalan ve uydurma demek olmadığını, ancak gerçeğin (Wirklichkeit) bir yana doğru başını çekip gitmesi karşısında halâ dört elle sarılman bir hakikatin (Wahrheit) ideoloji haline gelmiş olacağını söyler. Dikkat edilecek noktada, hakikatin lojik muhtevassından yana bir şey kaybetmediği halde gerçeklik sıfatını yitirmekten dolayı adeta havada ve askıda kalakalması, o haliyle de gerçeği dile getirmekten çok gerçek-dışı kalmış bir durumu halâ ayaküstü tutmaya yardımcı olmasıdır. Bir mantık tarafı, öbürü aktüalite yanı ile hakikat (Wahrheit) ve gerçeklik (Wirklichkeit) kavramları Walter Eucken tarafından da dikkat ve özenle ayırt edilmiştir. (Die Grundriegen der Nationalökonomie; s. 203, 261, 1940).

Yukardaki açıklamalardan çıkacak sonuçlar da ilgi çekicidir. Evvelâ, ideoloji ne yoldan olursa olsun elde edilmiş bir pozisyonun savunma âleti demek olduğuna göre, tersinden giderek, esirgeyecek şeyi («zincirlerinden başak kaybedecek» nesnelere) olmayanların ideoloji ile uzak yakın ilişkisi olmamak gerekir. Ideoloji, aldatma ve oyalama olarak, ancak hakim sınıfın söz sahibi olduğu toplumların harcıdır (6). Marksizm ise kuracağı sınıfsız ve sömürsüz toplum yapısı ile her türlü ideolojik süslemelerin üstünde ve dışında kalmış olacaktır. Başka bir deyişle: Ideolojik-yanlı olan hep karşı taraftır. Marksizmin kendisi ise bilimsel gerçeğin ta kendisidir.

Burada bir an durup haklı olarak sorulabilir: Ideoloji yalnız kuvvet ve iktidar sahiplerinin elinde ve tekelinde olan bir nesne midir? Savunma aracı olarak ideolojiyi bir tarafın (hâkim sınıfın) elinde toplanmış görmek, hemen söyleyelim ki, gerçeği fazla zorlamaktan başka bir sonuç vermez (7). Burada bizce atlanan veya

6) Ideolojiyi, saptırma ve aldatma olarak, hakim sınıfın görüşüne bağlı tutmak marksist yazarların dün de bugün de ısrarlı oldukları noktalardan biridir. Bir çok örnekleri arasında Werner Hofmann, *Wissenschaft und Ideologie*, *Archiv für Rechts-und Sozialphilosophie*, s. 197 ve dev., 1967 (Yazarın başka makaleleri ile beraber «Universität, Ideologie, Gesellschaft - Beiträge zur Wissenschaftssoziologie» adlı kitabı içinde tekrar yayınlanmıştır - edition suhrkamp, 1969).

7) Marx'dan bu yana —ve bizzat marksist kanatta— ideoloji kavramının göçtüğü dikkate değer değişiklikler vardır. Ideoloji, Marx'a göre, belli bir çıkar doğrultusunda saptırılmış bilinç (*falsches Bewusstsein*) olarak ancak burjuvazi için söz konusudur. Maddî üretim araçlarını ellerinde tutanlar, üstünlüklerini başkalarına da ikrar ve tasdik ettirmek için zihni (mental) üretim araçlarını da kontrolleri altında tutarlar. O suretle ki, hakim sınıfın fikirleri çağlar boyu hakim fikirleri verir ve vermiştir. Arapların eski bir deyişi vardır: Mülk'ün (hakim sınıfın) sözü, sözlerin müük'üdür derler. Burada da öyle: Hakim sınıfın düşünce ve sözleri karşı taraf için her haliyle bağlayıcıdır. Belki zor kullanarak değil, fakat yüzyıllar boyu ustaca yontulup işlenmiş deyimler ve formüllerle: «Dünya öyle kurulmuş», «Böyle gelmiş böyle gider!», «Beş parmak bir olmaz!» v.s. Marx'da proletarya ise batılı, uyanık bir kütle olarak sınıf bilincini kendi şekillendirecek devrimci bir sınıf! Vo gizlenecek, üstü örtülecek bir çıkar ilişkisi de olmadığı için ters ve çarpık bilinçlenmeden, dolayısıyla proleter ideolojiden söz etmek mümkün değil! Bir tarafınkine burjuva ideolojisi deniyorsa öbürününküne ancak ve sadece proleter sınıf bilinci demek lâzım. Lenin ile beraber bakış açısı değişmiştir. Proletarya artık kendi sınıf bilincini kendi yaratacak güçte değildir. Büyük kısmı köylü ve tarım kökenli olan proletaryaya sınıf bilinci dıştan enjekte edilir: Çoğunlukla tatmin edilmemiş

görmezlikten gelinen nokta, taban'ın kendi değilse bile onun etrafında halkalanmış (ve belki de çıkarlarını onu işleyip doldurup kavga-gaya sürmekte gören) aydın çevrenin devrimci-proleter ideolojiyi yontup sivriltilip kütlenin önüne sermesidir. Esasında hâkim sınıfın ideolojisi de kendi buluşu olmayıp onların paralelinde yürüyen intelligentsia'larının eseridir (8). Aydın, şu haliyle, her iki ideolojinin yapımcısı sayılabilecek demektir: Bir kolu «status quo» yu her türlü çelişki ve kusurları ile beraber süsleyip püsleyip idealize etmeyi kendine iş edinmiş, başka bir kolu ise onu ne yapıp edip devirmeyi hedef almış! Önemli nokta veya noktalarından biri buradadır: Ideolojiyi, ister savunma, ister hücum taktiği olarak altlı üstlü bütün toplum katları için geçerli sayınca, marksizmin yalnız karşı tarafı ideoloji yanlısı görüp kendini bilimsel gerçeğin tek sözcü ve temsilcisi olarak temize çıkarmanın güvenilir dayanağını ayaklarının dibinden kaybettiği gözden kaçmayacaktır.

(bir kısmı belki «docissée») okur yazar takımı: aydınlar! Parti intelligentsia'sı bir kelime ile «elite»leri Kendi gücü ve yeteneği ile umduğuna kavuşamamanın öcünü vurucu kuvvet olarak proletaryayı doldurup donatıp kurulu düzen üzerine saldırmakla almaya çalışan aydın, kütle ruhiyatında kendi çıkar açısına uygun sapma ve saplantılara —ters ve çarpık bilinçlenmeye— yol açmakta elbette geçikmeyecekti. Öyle olunca da ideoloji burjuvazi için ne kadar geçerli ise proletarya için de aynı ölçüde söz konusu olabilecektir. İkisinin de mantığı aynı ve ikisinin de yaratıcısı («imalâtçısı») kendi dışlarında: Aydınlar! Kütle, «elite» ve ideoloji ilişkisi üzerine daha ayrıntılı bilgi için: John Plamenatz, *Ideology*, s. 139 ve dev., Macmillan 1970.

8) Yukardaki sözlerle aydının her türlüşünü çıkar peşinde ve çıkarıcı grupların bile bile dümen suyunda yer aldıklarını söylemek istediğimiz zannedilmemelidir. Söylemeyi düşündüğümüz ve aslında söyleyebileceğimiz tek şey, bir kısım aydının belki bile bile, bir bölümünün ise bilmeyerek bir takım sosyal ve politik ideolojilerin yeşermesine gereken entellektüel iklimi yaratmış olmalarıdır. Bir kısım aydının ve özellikle edebiyat çevrelerinin yaratıkları fikir akımı, o yolda bir art-düşünceleri olmadığı halde, ekonomik grup ve sınıfların her defa arkasına sığınıp ideolojik ağırlarını zahmetsizce ve göze görünmeden ördükleri kalın bir sis tabakası meydana getirmiştir (bu nokta üzerine W. Eucken, *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, s. 16, Jena, 1948). Geçen yüzyılın salon veya sefalet (slum) edebiyatından kaynaklanan politik-sosyal ideolojilerin sayısı az değildir. O yolda yazılan roman ve hikâyelerin, hiç değilse başlangıçta açık politik bir hedef gütmedikleri halde sonraları türlü motiflerle (ister daha fazla ilgi toplayıp arandıkları, ister o yolda şöhret ve ikbal kapısını önlerinde açılmış gördükleri için) mücadele gruplarının dosdoğru ve açık açık hizmetine koşuldukları bilinen bir gerçektir. Bugün ise «sosyal içeriği» olmamak bir çoklarınınca en büyük ayıpl

Aydının her iki cephede ideoloji yapımcısı olarak takınacağı tavır birinden öbürüne derin ayrılışlar gösterir. «**Status que**» yanlısı aydın ne kadar konservatif ve temkinli görünürse, muhalif kanatta (bilhassa solda) savaşan aydın ideolojik çıkışında o kadar hızlı ve hırslı olmak durumundadır. Ve asıl mühim nokta: Etrafındaki halkayı genişletmeye uğraşırken çok değişik mantalitelere ve alabildiğine heterogen bir yığına hitap etmek durumunda olacağına göre, bir tarafa fazla yaslanmadan hepsinin ve herkesin kolay ısınacağı basite indirilmiş, içi boş, fakat duygusallık tarafı dopdolu terim ve deyimlerle-kısaca sloganlar halinde-konuşması gerekecek (9). Hele aynı pist üzerinde kendisi gibi koşan daha nice iktidar susamışları varsa, bir yerde soluğu kesildi dedirtmemek için, manasını belki kendisinin de pek açık seçik bilmediği çoğu kulaktan kapma, fakat kulağa hoş gelen boş ve kof formüllerle ara vermeden (evet önemli olan o: ara vermeden) kütleye ses ve soluk yetiştirecek: «Yeni düzen», «halka dönük eğitim» v.s. Başka bir yazımızda da söylemiştik: Slogan ve argo, sol aydın için peynir ekme kadar ihtiyaç maddesi! Çağımızın alinyazısı olmalı her halde: Cümle ve deyimlerden de öte tek tek kelime ve klişelerin başlı başına ideoloji rengini aldığı, öz ve muhteva yoksulu bir sloganlar dünyasında yaşıyoruz.

Marx'ın ve marksizmin ideoloji anlayışı üzerine söylenecek daha çok şey vardır. Ideoloji, her şeyden önce, suçlama tekniği ve âleti olarak her akla gelen yerde kullanılabilir bir silâh değil; daha açık konuşalım, hangi taşı kaldırsanız altından çıkacak bir art niyet, dilediğiniz çehreye getirip yamayabileceğiniz bir kara veya karalama değildir. Her önüne çıkana, gözünü kesmeyince, yalan dolan ve uydurma ile suçlamanın aslında suçlayan taraf için de tehlikesiz bir oyun olduğu zannedilmemelidir. Joan Robinson, iktisat ilminin bir yanı ile bilimsel bir araştırma metodu, başka bir yanı ile de çağın hakim ideolojisini iletmeye yarayan bir araç olduğunu söyler (bizim sol yazarlarımızın da büyük sempatilerini kazanmış bir sözdür bu!) (10). Ama galiba arada unutulmuş bir gerçeğin çoğumuz farkında değiliz: Rastgele başvuruyla genelleştirme kolaylıkla geri

9) Bu nokta ile ilgili olarak D. Rüşchemeyer, *Mentalitaet und Ideologie* («Soziologie» - Das Fischer Lexikon içinde s. 183, hrsg. René König, 1958).

10) J. Robinson, *Economic Philosophy*, s. 1, New York 1964.

tepen bir silâh halini de alabiliyor. İktisatçının işi gücü, rüzgârın esişine göre olup bitene kılıf hazırlamaktan ibarettir diye kulağını doldurduğumuz kişi bir an dönüp «sizler, evet sizler de iktisatçı olduğunuza göre...» diye söze başlasa kendimizi her halde rahat hissedeceğimizi hiç sanmam. Ufak, fakat manalı bir hâtiradır: Ahbap meclisinde günün biri söz dönüp dolaşıp Fuzuli'nin meşhur mısra'ına gelir: «Aldanma ki şair sözü elbette yalandır!» Cümle henüz tamamlanmıştır ki zeki bir dostun, hazır cevap bir gününde olmalı her halde, sesi yükselir: «Fuzuli... o da şair! O halde onun dediği de yalan!»

Evet, kapı bir kere aralanmaya görsün! Kim geçer ve yakayı kurtarır, kim yaya kalır? Orasını kestirmek gerçekten zor, belki de imkânsız!

Marx'da ideolojinin sınıf çıkarı ile ilişkisi üzerine de bir kaç söz söylemeden geçmemeliyiz. İdeoloji, bu yanı ile, diyalektik materyalizmin tamamlayıcı bir halkası olarak boy gösterir: Değişik unsurların maddeden başlayıp fikre doğru uzanışında hakim sınıfların çıkarını -eşyanın tabiatı icabı- üste iletmek ve öylece çarkları hakim sınıf lehine döndürmek işi ideolojiye düşüyor. Aslında ayağımızı bastığımız somut-objektif taban'ın fikir katında bir takım yansıma ve uzantılar bırakması gayet normaldir. Sadece bu yanı ile ideoloji Marx'ın -peşine belki «yabancılaşma» görüşünü de katarak-günümüzün bilgi ve kültür sosyolojisine kalıcı, uzun soluklu armağanlarından biri sayılabilir (uzun soluklu diyoruz; çünkü arada soluğu çoktan kesilmiş olanlar az değil! Gerçek şu ki: İnsanın lif lif iç dünyasına sokulmasını bilen kültür filozofu Marx, iktisatçı Marx'ın fersah fersah ilerisindedir. İlki İnsan tarafı ile kapitalist sivilizasyonun ne kadar içinde ise, öbürü artan sefalet, kütle yoksullaşması iddiaları ile kapitalist gelişimin o kadar uzağında ve gerilerindedir). Evet, somut gerçeğin fikir dünyamıza yansıma ve uzantısı olarak ideoloji! Oraya kadarına kimsenin bir diyeceği yok ve olamaz. Bu yansımanın, diğer yandan, mutlaka sınıf tabanına dayalı olarak maddi çıkar ilişkilerini örtüp perdelemek maksadını güttüğü iddiası ise belki temelden yanlış değil, fakat gerçeğin çeşitliliği karşısında en azından eksik ve tek yanlı kalmaya mahkûmdur. İlk adım ne kadar köklü ve temelli ise, ikincisi o kadar -temelsiz demiyeim ama-zayıf temeller üzerine kuruludur.

ideoloji kavramı tabiatıye Marx'ın ve marksistlerin bıraktıkları yerde kalamazdı ve kalmamıştır. «Köprünün altından nice sular akmıştır». Her şeyden önce, ideolojiyi sınıf çıkarı uğruna yalan ve aldatma olarak gören ve gösteren düşünce bugün bir hayli gerilerde kalmış sayılır. Günümüz için önemli nokta, fikrin toplum tabanında ne türden olursa olsun somut-objektif bir gerçeğe dayalı olarak şekil ve biçim kazanmasıdır. Tabanın sınıf çıkarı ile ilişkili olup olmaması ikinci plânda gelir.

Değişikliği gerçek boyutları ile bir bakıma çok daha derinlere indirebiliriz: Dar ve spesifik çerçevesi ile ideolojinin yerini geniş gövdesi ile bilgi sosyolojisi almıştır (11). Tek yanlı olarak sınıf temeline dayalı ve o haliyle sınırlı kalmaya mahkûm bir yalan ve uydurma isnadından kalkıp sonunda -yapı özelliği ne olursa olsun- somut bir toplum tabanına (Standort'a) yönelik, çok daha geniş ve doyurucu bir görüş açısına ayağımızı basmış oluyoruz. Bir ölçüde artık her fikir toplum gerçeğinin ürünü veya yansıması sayılır. O suretle, yalnız karşı tarafın düşüncesini şüphe altında tutan partizanca suçlamanın yerine, her türlü düşünceyi -kendininki de dahil- yaşanan gerçeğe bağlı (seinsgebunden) halde gören daha geniş ve gerçekçi bir yaklaşım gelip oturuyor. Yaşanan gerçeğe bağlılık ifadeyi her halde sınıf ve çıkar ilişkisinden çok geniş manada almak ve düşünmek lâzım. İnsan, sınıf ve çıkar hesabından başka motiflerle de belli bir duruma bağlanabilir veya -daha teknik konuşalım- angaje olabilir: itiyatlar, kişisel sempatiler, hatta bazen ağzından bir kere evet veya öyledir yollu bağlayıcı bir söz çıkıp bir da-

11) Dar ve spesifik anlamıyla ideoloji kavramından geniş kapsamı ile bilgi sosyolojisine adımı atanlardan biri Karl Mannheim olmuştur. Marx'ın ideoloji kavramı, ona göre, yanlış olmamakla beraber belli ve sınırlı bir durumun ifadesidir; kısaca particular bir durumu dile getirir. Ancak ideolojiyi dar ve katı sınırları içinde sınıf çıkarı ile ilgili bir kavram olmaktan çıkarıp tabanda hangi türden olursa olsun vital olarak bağlı bulunduğumuz somut bir temele getirip oturtuktan sonra işin rengi değişmiştir: İdeoloji artık belli bir sınıfın görüş ve bakış açısına dayalı -particular- bir çerçeveden çıkmış, toplumun her türlü katları ve kanatları için geçerli olan -total- kadrosu içine yerleştirilmiştir. Daha etraflı bilgi için K. Mannheim, *Ideologie und Utopie*, Bonn 1930. Aynı yazar, *Wissenssoziologie* (*Handwörterbuch der Soziologie*, hrsg. A. Vierkandt).

ha geri dönmek gibi haller (12). Bu ve benzeri motiflerle kişi, belli bir konuya ısınıp angaje olduktan sonra, en fazla bilimsel ve tarafsız görünen yargıları arasında, biraz eşeleyince, o tür değerlendirmelerin yaygın lekeler halinde su yüzüne çıktıkları görülür. Schumpeter'in ideolojiden söz ederken «bilim-dışı peşin kavramlar» (extra-scientific preconceptions) (13) dediği her halde bundan başka şeyler olmamalıdır. Bütün bunları hesaba katınca, ideolojiyi bulanık ve silik bir çıkar ilişkisi yerine çok daha açık ve genel bir ölçü olarak angajman'a getirip bağlayan çağımız sosyologlarına hak vermemek mümkün değildir (14).

ideoloji kavramı, anlaşılıyor ki, dünden bugüne bir hayli mesafe almış, kendi içinde önemli değişimler kaydetmiştir. Bununla beraber, günümüz marksistleri sözü edilen gelişmelere kulaklarını sınıksız tıkamış halde ideolojiyi varsa yoksa Marx'ın aldığı manada, yani maddî altyapının sınıf temelini ve çıkarlarına dayalı olarak üst katlardaki yansımaları manasına almakta ısrarlıdırlar. Bu sahifalarda biz de esas olarak marksist görüş üzerinde duracağımıza göre, konunun diğer açılardan yorum ve değerlendirmeleri ile şimdilik daha fazla meşgul olmayabiliriz.

ideoloji tartışmasında bizce üzerine asıl eğilmemiz gereken soru temel soru demek belki daha doğru olurdu- başka bir noktadadır:

12) Durumu Geiger'in verdiği bir örnek üzerinde daha açık görebiliriz: Bir kaç deney veya gözlem bize A ve B arasında yakın bir ilişkinin mevcut olabileceğini göstermiş olsun. O suretle ki, A'yi nerede görsek arkasından B'nin geleceğine kendimizi inandırmış olalım. Deneyleri taraf tutmadan çoğaltacak olsak belki de ilişkinin başlangıçta sandığımız kadar kesin olmadığı ortaya çıkacaktır. Fakat hiç bir iktisadî, politik çıkar ilişkisi olmadığı halde sadece kendimizi o yolda bir ifadeye hararetle angaje ettiğimiz için bilim-dışı unsurun etkisinden kolay sıyrılmayız. Kaba ve hazmedilmemiş haliyle tarihî maddecilikte de durum farklı olmasa gerektir. T. Geiger, a.g.e. s. 128.

13) J. A. Schumpeter, The Communist Manifesto in Sociology and Economics, Journal of Political Economy, June 1949 (Essays of J. A. Schumpeter'de tekrar yayınlandı; editör R. V. Clemence, Cambridge, Mass. 1951; yukarıda zikredilen pasaj s. 286 dadır).

14) Hans Freyer bu manada olarak «esprit engagé» deyimini kullanıyor (Theorie des gegenwaertigen Zeitalters, s. 121, Stuttgart 1955).

Şu veya bu fikrin ya da görüşün geride ister maddî bir çıkar hesabını, ister herhangi bir angajmanı sürdürmek şeklinde olsun, ideolojik bir renk taşıyıp taşımadığına nereden ve nasıl hükmedilecektir? Daha kısası: Fikir nereye kadar nötr'dür; nereden öteye ideolojik sayılır?

Soru gerçekten önemlidir. Her önümüze dikileni, neredeyse her kaşını gözünü beğenmediğimizi ideolojik-yanlıdır diye elimizin tersiyle iterken, inandırıcı olmak için, elbette güvenilir bir ölçüye veya ölçülere ihtiyacımız olacaktır. Aranılan ölçüyü, yanılmıyorsak, bir kısım iktisatçı ve sosyologların ileri sürdükleri ayırmada bulabileceğiz: Önce, seçilen fikir veya görüşün dış dünyada somut dayanağı veya çıkış noktası olarak yaşanan gerçek (Schumpeter vision diyor buna) (15). Ve sonra da fikrin oradan kalkıp kafamız içinde bulacağı yoğrulmuş ve oluşum süreci (analiz). Sosyal bilimlerde hemen her fikir veya teori somut bir tabandan yola çıkar. Fakat analiz halinde içe ve derine dönük bir oluşum çizgisine gelip oturduktan sonra dıştan gelen dürtü (impuls) kendine düşeni tamamlamış sayılır. Fikir artık kendi içinden aldığı çoğunlukla soyut kuvvetin kontrolü altında hayatını sürdürür. İş sadece ilk adımdan, yani dış dünyanın verdiği ham maddeyi olduğu gibi algılamaktan ibaret kalsa

15) Sosyal bilimlerde araştırmacının şu veya bu konuya yaklaşırken bilgi ham maddesini aldığı bilim-öncesi ortam şartlarına Schumpeter Vision diyor (*History of Economic Analysis*, s. 42, New York 1954). Vision'un, Schumpeter'e göre, günü gününe yaşadığımız somut gerçekle beraber bizden evvelkilerden devraldığımız bilgi stoklarından kurulu olması da mümkündür (başka bir yazısında Schumpeter vision ile intuition deyimlerini yanyana ve birbirlerini tamamlayacak şekilde kullanır: *Science and Ideology*, *American Economic Review*, March 1949; *Essays*'de tekrar yayınlandı, a.g.e. s. 267 ve dev.). Bilim-öncesi (pre-scientific) adım olarak nitelendirilebileceğimiz vision, Schumpeter'e göre, ideolojinin kaynağı olduğu kadar bilimsel çalışmanın da vazgeçilmez olan ön-şartıdır. Böylece ideolojilerin fikir ve bilim dünyamıza sokulması için kapı devamlı surette açık demektir. Analitik çalışma, vision yoluyla elde ettiğimiz ham madde üzerine eğilmekle başlıyor. Vision'un kendi, tanımı gereği, ideolojiktir, daha doğrusu ideoloji ile yüklüdür. Fakat bu ilk adımı aşım sıra analitik işlem'e ve onun kurallarına gelince, ideoloji artık gerilerde kalmış sayılır. Schumpeter'in görüşleri marksist çevrede de, genellikle olumsuz denemeyecek yorumlar ve yankılar bulmuştur; misal olarak Ronald L. Meek, *Economics and Ideology and other Essays*, s. 196 ve dev., London, 1967. Ayrıca Maurice Dobb, *Theories of Value and Distribution since Adam Smith -Ideology and Economic Theory*, s. 1 ve dev., Cambridge University Press, 1973.

her düşünce ve anlayış dış gerçeğin yansımasıdır diyebilirdik. Ancak bu kadarı kafamız içindeki ve onun ifadesine hemen ideoloji damgasını vurmak için yeterli değildir. Şayet baştaki etki (pre-analitik unsur) ilk adımda kalmayıp fikrin ondan sonraki analitik gelişimine dahi kumanda etmekte devam ediyorsa ve edecekse, ideolojik renk ancak o vakit açık ve inkâr edilemez biçimde su yüzüne çıkmış sayılır. Nitekim Adam Smith'de denge fikri ve «görünmez el» kıyaslaması belli bir çıkar grubunun (iş adamlarının) görüş açısını ve belki özlemini dile getirmiş olabileceği gibi, J. B. Say'nin «mahreçler teorisi»nin de analitik yanı ile aynı özlemi sürdürdüğünü söylemekte sakınca yoktur sanırız.

Adına ister «vision» (Schumpeter) diyelim, ister «çıkış pozisyonu»; ayağımızı bastığımız somut gerçek, anlaşılıyor ki, bizi kafamızda bir takım sorularla donatılmış olarak yaşanan dünyâ karşısına çıkarıyor (soru dürtüsü - Frageantrieb diyor Theodor Geiger) (16). Şayet baştaki bu dürtme etkisi aynı zamanda konu üzerine ifade biçimini ve muhtevayı dahi istenen yöne itme ve iletme (Aussage-steuerung) noktasında da etkinliğini sürdürüyorsa, işte o vakit ideolojiden söz etmenin zamanı gelmiş sayılır.

Özetlemek gerekirse: Sosyal bilim -hangisi olursa olsun- hiç bir zaman ayağını yerden kesmiş olarak düşünülemez. Her biri, Eduard Heimann'ın dediği gibi (17), hayatta bir şeye asılma, bir şeye karşı koyma güdüsünden vücut bulmuştur; ve hepsi de kuruldukları çağın şartlarına ve gerçeğine sıkı sıkıya bağlıdır (zeitgebunden). Fakat bilim (yerine göre teori) bir kere hayata gözlerini açtıktan sonra bir an gelir kendi kendisinin yaratıcısı olmaya başlar; artık soyut bir «boşlukta yüzen, katı zemin ile ilişkisini kesmiş» bir fikir ve mantık dizisi halinde hayatını sürdürür. Bilim olsun, teori olsun, çıkış noktasında bir «impuls»e dayalı olmakla daima dışa açık ve dönük! Fakat tekrar söyleyelim: Sadece bu kadarı onlara ideoloji damgasını vurmaya yeterli olmaz. Bilim veya teoriye ideoloji sıfatını verip vermeme son sözü söyleyecek olan faktör, dış dürtünün (impuls'un) analiz tarafında dahi teorinin ifade ve muhtevasına kumanda edip etmediğidir.

16) T. Geiger, a.g.e, s. 112 ve dev.

17) E. Heimann, *Sozialwissenschaft und Wirklichkeit*, s. 7, Tübingen 1932.

Bu açıdan bakınca, bir kısım iktisatçılara (meselâ Marshall'e) yöneltilen suçlamaların ne kadar temelsiz olduğu ortaya çıkar. Marshall söz gelişi şu şirketten, bu firmadan bir rapor veya başka bir hizmet karşılığı ücret almış olabilir. Fakat, T. W. Hutchison'un da haklı olarak söylediği gibi (18), ücret almıştır diye adamı hemen şüp- he ve kuşku altında tutacak yerde yazılarında ve derslerinde neler söylediğine bakarak hüküm yürütmek tutulacak yolların elbette en doğrusudur. Aynı şeyi sanatçı için de pekâlâ düşünebiliriz: Bir Haydn ve Mozart saray müzisyenleridir. Bir çok eserlerini sipariş üzerine besteledikleri de bir gerçektir. Fakat öyledir diye acele bir yargıla- ma kimsenin hatırına gelmemiştir ve gelemezdi de. Muhteşem bir saray dekorunun sanatkâr ruhuna yansımından sonra bu kez sa- nat dehasının işe el koyarak o zarif ve ince kıvrımlı hatlardan yarat- tığı melodi zenginliği, filan veya falan kontun bol keseden atiyeleri ile bestelenmiştir diye, «dinlenebilir» olmak sıfatını üzerlerinden kal- dırıp almayı en koyu bir ihtilâlcî veya cumhuriyetçi dahi hatırının kö- şesinden geçirmemiştir. Bu noktada sanatçı ile bilim adamı arasına kesin bir ayırım çizgisi konabileceğini zannetmiyoruz. İşin mantık yanı ikisinde de ayındır: Başlangıçta hareket noktası kendine düşeni yaptıktan sonra sanat dehasının veya tahlil gücünün oradan alıp kendi içinde yoğura işleye ileriye, daha ileriye yürüttüğü ses veya söz tonuna kulak tıkamak biri için ne kadar akıl ve mantık dışı ise öbürü için de aynı deercede abestir. Aşağıda neo-klasik iktisatçılara (ve neo-neo diye onların devamı olanlara) marksist yazarların ağır saldırılarını gözden geçirirken bu noktanın hatırlanmasında yarar var- dır.

Boy Hedefi: Neo-klasik İktisat ve Arkası

Marksizmin kendinden önceki iktisat teorisine bakış açısını söz- lerimizin başında belirttik: Marx'a gelinceye kadar iktisat, insanın ça- rışma gücü ile alınır satılır bir mal olarak kendi varlığına «yabancı-

18) T. W. Hutchison, *Cambridge Version of History of Economics*, Bir- mingham University, Economics Department, Occasional Papers, No. 19, s. 65, 1974.

laştığı» bir dünyanın -kapitalist üretim tarzının- açıklanışı demek olup o haliyle bir «burjuva bilimi», daha doğrusu «burjuva ideolojisi» olarak damgalanır. Özellikle klasik denilen iktisat, Marx'da, Petty'den bu yana burjuvazinin üretim ilişkilerini iç örgüsü ile açıklamayı hedef alan iktisatçılar topluluğunun adıdır. Ancak Marx'ın en fazla alerjisini çeken klasik topluluk değil, klasikler sonrası iktisatçılardır. Sözü en iyisi Marx'ın kendisine bırakalım (**Das Kapital**, ikinci baskı önsöz'ünde):

«Kapitalist düzeni geçici bir aşama değil de toplumsal üretimin son ve mutlak biçimi olarak dikkate alınca, ekonomi politik bilim niteliğini ancak bir şekilde sürdürmüş olabilir. Sınıf kavgası henüz uyuklar (latent) halde ise veya şurada burada tektük dağınık vakalardan ileri gitmiyorsa! İngiltere'yi alalım: Klasik iktisat sınıf çatışmasının henüz tam gelişmemiş olduğu zamanlara rastlar. Nihayet son büyük temsilcisi Ricardo sınıf çıkarları arasındaki gelişkiyi, o arada ücretle kâr ve kârla rant zıtlaşmasını araştırmalarının sıçrama noktası yapar ve bunu da safiyetle toplumun tabiat kanunu olarak ifade eder. Fakat bununla artık burjuva bilimi de uzanabileceği sınırın sonuna gelip dayanmıştır.. İngilterede 1820 - 30 arası ekonomi politik alanında bilimsel çalışmaların hareketli ve canlı olduğu yıllardır. (Fakat bu uzun sürmez). Burjuvazi Fransa ve İngilterede politik kuvveti ele geçirdiği andan itibaren sınıf kavgası, pratikte ve teoride, gitgide sert ve tehdid edici boyutlara uzanır. Bilimsel tarafıyla burjuva iktisadının ölüm çanı çalmıştır. Söz konusu olan artık şu veya bu teoremin doğru olup olmadığı değil, fakat sermayeye yararlı veya zararlı olduğudur.. Hasbi (yani hiç bir çıkar hesabına dayalı olmayan) araştırmanın yerini ücretli yordakçılık almış, tarafsız bilimsel çalışmanın yerine apolegetik (bilimsellik gösterişi altında mevcut düzeni körü körüne savunma) gayretkeşliği gelip kurulmuştur» (19).

(19) Marx, **Das Kapital (Kritik der politischen Ökonomie)**, 1872 baskısı, (ikinci baskı) önsözünden, s. 39 ve dev., Berlin 1932.

Bütün bunlar, özetlemek gerekirse, burjuva iktisadında bilimsellikten yana ne kalmışsa hepsinin son kırımına kadar harcanıp tüketilmesi demek! Ondan ötesine konulan teşhis ise açık ve kesin: Klasiklerin ve özellikle Ricardo'nun bilgi mirasını bıraktıkları yerden bir karış öteye götürmeyip önlerinde buldukları kadarını tekrarlayıp duran ve öyle yaparken de hakim sınıfın -burjuvazinin- çıkarlarını savunmaktan ötede başardıkları bir iş olmayan bu iktisatçıların oluş turdukları görüşe Marx «Vulgarökonomi» adını takar (bizimkilerin Türkçeye aktarırken «bayağı iktisat» a çevirdikleri tâbir! Daha fazlası ilerde).

Sürdürülen teşhis ve değerlendirmenin altında derin bir husumet dünyasının yattığını sezmemek mümkün değildir. Klasik okul, Marx'a göre, bilimsellikle bağlarını koparıp sınıf çatışmasının taraf tutucu biçimde çarkları arasına sokuldukça, hoşgörünün yerini gerçekten kin ve öfke alacaktı. Öfke ve hırçınlık marksizmin o gün bugün karakter yapısında hemen hiç değişmeyen ortak kader çizgisini vermiş olmaktadır. Yıllar boyu sürüp giden bu çizginin bazı anlar bütün bütün sivrildiği gözden kaçmıyor. Bu anlar marksizmin kendini fazlasıyla güçlü hissettiği, fakat arkasını getiremediği, ümit ve ümitsizliğin, hayal ve hayal kırıklığının karışımından doğmuş kritik zamanlardır. Kin ve öfke eğrisinin bu zamanlar üst katlara tırmanışı elbette sebepsiz değildir. Marksizmin herhalde alın yazısı olmalı: İşte geldi, geliyor diye gözler her ne zaman ufuklara dikilse, umulmadık bir engel, beklenmedik bir terslik bütün ümitleri bir anda yerle bir etmeye yetiyor. Sözü biraz gerilerden alarak gözlerimizi bir an klasik geleneğe ve özellikle emek-değer teorisine çevirelim.. «Bilimsel sosyalizm»e ilk yeşil ışık belki Ricardo'dan gelir: Sermaye Ricardo ile beraber ayrı ve bağımsız bir üretim faktörü olmaktan çıkıp daha önce onu meydana getirmek için sarfedilmiş çalışma saatleri toplamı olarak emek içinde eritilmiştir. Mübadele değerini tek başına emeğin tayin ettiği fikri Ricardo ile en ileri mantıki sonuçlarına kadar uzatılmış; Adam Smith'de olduğu gibi yalnız ilkel toplumda değil, gerisi ve ilerisi ile toplumun her çeşitinde mübadele değeri tek bir ayak üstüne -emeğe- getirilip oturtulmuş.. Atılan adımdan çıkarılacak mantıki sonuç olgun bir meyve gibi avuçlarımız içinde sayılır: Değerin tek yaratıcısı emek olunca, gelir bölüşümünden pay alacak olanın da o tek yaratıcı -emek- olması adalet düşüncesinin

en ilkel, en açık gereği sayılmak lâzım gelecektir. Evet, ileri adım için her şey tamam, zemin hazır.. Demeğe kalmadan araya bir Senior azizliği girer: Sermayeye, durup dururken, emeğin dışında tekrar ayrı, bağımsız bir faktör niteliği verilmek istenmiştir: Sermayeyi yaratan emek değil, kişinin eli altındaki bir kaynağı tüketmekten nefisini alıkoyması (abstinence)dır. Ricardo - Marx geleneğinde maddî cisiminden sıyrılarak geride bir seri çalışma saatlerine dönüşen sermaye Senior'da yine maddi varlığından çözülmekle beraber bu defa psikolojik bir davranış yönünde şekil ve hüviyet değişikliğine uğramıştır. Senior sermayeyi emeğin dışına çekip çıkarmakla kapitalist düzenin dümen suyundan giden bir burjuva iktisatçısı veya burjuva Ideologu denilmeye faziasıyla hak kazanmıştır. Marx'm sermaye anlayışına karşı çıkan tek iktisatçı Senior değildi elbette. Burjuvazi, marksist sermaye anlayışına iki güçlü temsilcisi, Senior - Marshall ikilisi ile tepkisini gösterecekti Bu kadarı fazla idi. İkisi de ağızlarının payını almalı idiler. Aldılar da: Lassalle alaycı tavrı ile Senior hakkında demediğini bırakmadı. Marshall'ın ağızının payını verip bir güzel donatmak ise -hem nasıl- Robinson - Divitçioğlu ikilisine düşecektir.

Bütün bunlar ne ise ne! Fakat marksizmi asıl çileden çıkaran böylesine tek kalmış kişiler değil, bütün bir okul, gövde halinde bütün bir topluluktur. Her şey yolunda gidecekken «tekere çomak sokma»nın büyük günahı dönüp dolaşıp 1870'lerin marjinalizm denilen güçlü hareketinin boynuna dolanacaktır. Marjinalizm - neo-klasik teori de deniliyor- marjinal fayda kavramı etrafında halkalanan modern sübjektivist okulun adı: Aynı yıllar içinde (1870 civarı) üç ülkede birbirinden habersiz olarak -şaşırtıcı rastlantı- boy vermiş bir hareket (Avusturyada Menger, İngilterede Jevons, isviçrede Walras) (20); İktisadi düşünceye getirdiği köklü değişiklikten dolayı «marjinalizm devrimi» diye de anılıyor (bir kısım ağır başlı marksistler hariç, gerisi harekete fazla ağırlık veriyor görünmemek için dev-

20) Marjinalizmin doğumu, ilk haberciler bir yana, 1870'lere rastlar. Hareketi 1880'lerde Marx'ın heybetinden tedirgin olmuş bir grubun telaşlı çıkışı olarak takdim edenler hatalarını sonradan düzeltmişlermidir, bilmiyorum.

rim sözünü marjinalizmce hak edilmemiş bir sıfat sayar; olup biten onlarca derine burkulan köklü bir başkalaşma değil, sadece yöntem tarafında ve yüzeyde kalmış basit bir değişikliktir).

Adına ister marjinalizm, ister neo-klasik okul diyelim, modern sübjektivist teori marksist iktisat ve iktisatçıların ağır toplarını çevirdikleri boy hedefidir. Fakat neden? Nedir onları bu derece gözden düşüren suç? Başından beri sakat ve çürük temeller üzerine mi kurulmuştur? Neo-klasik iktisat için bugüne kadar söylenenler, aslına bakılırsa, başka okullar hakkında söylenenlerden daha ağır şeyler değildir. Bir okul için esasında ileri geri konuşmak ve yazmak söyleyecek hiç bir şeyi olmamaktan evlâdır. «Taşı meyvallı ağaca atarlar» sözündeki isabet burada da geçerli olmak gerekir.

ileri sürülen tenkitlerin bir kısmında hakikat payı inkâr edilemese bile, açık yürekle ve cesaretle söylemek lâzımdır ki, marjinalizm getirdiği tahlil âletleri ve tekniği ile bugün hangi kanatta olursa olsun iktisatçının ortak dili halini almıştır. «Sübjektivist teoriyi inkâr iktisat teorisini **toptan** inkâr etmektir!» diyor Ludwig Mises (21). Sivrilğine rağmen hakikat payı olan bir söz!

Bütün bunlarla beraber neo-klasik teoriye marksist kanattan doğru hırs ve kin dolu bir tepki bugün kan dâvası halinde sürdürülüp götürülüyorsa (bir kısım aklı başında marksistler arada kin gütmenin boşluğunu anlayıp dâvadan ellerini çekmiş olabilirler), böylesi bir inatlaşmanın olağanın çok üstünde bir takım sebepleri ve etkenleri olmak gerekir. Bir kısmı belki bilinçli, bir kısmı zamanla kin ve öfke birikimine kadar uzanan bilinç-altı sebepler! Marksizm -gerçi daha önce de değindik ve ilerde sırası geldikçe yine de tekrarlamaktan geri kalmayacağız - doktrin tarafıyla önünde en büyük barajı neo-klasik okulda buluyordu. Kolay değildi elbette: Geldim geliyorum derken her şeyin bir anda ters yüz ediliverdiğini görmek, bunca zaman kaderini bağladığı temel kavramların o sert baraja çarpıp bir bir hurdaşaş olmalarına seyirci kalmak, işin şakaya gelir tarafı yoktu: **Emek-değer** teorisi, yıllar yılı üzerine titrenen o

21) L. Mises, *Grundprobleme der Nationalökonomie*, s. 172, Jena 1933.

büyük idol tahtından indirilmek tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Her şey sübjektif (hatta metafizik diyenler de çıkabilir ve çıkmıştır) bakış açısı içinde elle tutulur maddî varlığından soyunmuş gibidir. Değer kavramı da tabiatıyla öyle! Arkasından gelir bölüşümü, yine (marksizmin ve genellikle sosyalist tartışmanın ana dâvası): Ağırlığı ile mütenasip ayrı bir bahis olmaktan çıkarılıp bir başkasının, değer ve fiyat bahsinin peşine takılmış! Bütün bunların yanı sıra, tüketici ve üretici olarak dış tenbihlere kişisel tepkimizin -zaman ve toplum farkı gözetmeden- monoton ve tek yönlü süreci içinde iktisadî oluşumun sosyal muhtevası ve onunla birlikte tarihî karakteri de gözden silinip kaybolmuş! Aslında belki bütün bir dünya görüşü ve bakış açısı ile marksizme yüzde yüz ters bir sistem ile karşı karşıyayız. Ve işte Marx'cı görüş, bütün bu özellikleri ile neo-klasik teoriye kapitalizmin bir yan-ürünü, belki savunucusu olan bir ideoloji damgasını vurmakta kendini haklı görecekti.

İleri sürülen görüşleri tek tek ele alarak daha iyi değerlendirebiliriz:

a. İlk yara alan her halde emek-değer teorisi olsa gerek. Ortodoks marksist doktrinin üstünde tek cümle ile dahi tartışmaya izin vermediği temel görüş, marjinal fayda kavramı ile tartışılabilir olmanın da ilersinde neredeyse hayat hakkı çok görülüyor. Getirilmek istenen yenilik şu: Mübadele değeri, üretim maliyeti ile ilişkisi tamamiyle kesilip tüketicinin sübjektif takdirine bağlanıyor ve öylece belirlenecek değer bu defa adım adım geriye projekte edilerek üretim faktörlerinin -maliyet unsurlarının- değeri teşekkül edecektir görüşünden hareket ediliyor (atıf teorisi). İzlenen yol klasik geleneğin ve Marx'ın izledikleri yolun tam tersidir: Klasikler ve Marx, objektif bir unsur olarak üretim maliyetinin mübadele değerini tayin edeceği görüşünden yola çıkmışlarken, burada sübjektif haliyle mübadele değerinin geride üretim maliyetine dahil unsurların teker teker değerini belirleyeceği düşüncesinden hareket edilmiştir.

b. Neo-klasik teorinin (marjinalizmin) getirdiği değer alabarası içinde marksizmin yara alan bir başka tarafı gelir bölüşümü'dür. O bölüşüm ki, Ricardo tarafından iktisat teorisinin en ilgi çekici bölümü olarak takdim edilmiş, sonra da sosyalistlerce bilimsel ve politik tartışmanın hem çıkış noktası, hem de sahne önü olarak hiç

bir zaman elden ve dilden bırakılmamıştır. Neo-klasik teori ile şimdi onun da sonu görülmüştür. Marjinalistlere göre genel denge kanunu bütün olarak bir kere formüle edildikten sonra geride üretif hizmetlerin payları da aynı kanunun geriye işletilmesi ile belirlenmiş olacaktır (22). Bununla koskoca bir bahis, üstelik sosyal gelişme ve tartışmanın düğüm noktası, bir başkası içinde -değer ve fiyat bahsinin gövdesinde- eriyip gözden siliniyordu. Çok değil sade bu kadarı neo-klasik okula karşı marksistlerin hırs ve kin dolu çıkışını açıklamaya yeter ve artar.

c. Neo-klasik okul ile iktisadi gelişmenin sosyal muhtevası ve tarihi hüviyeti de askıya alınmıştır. Başka bir deyişle: Marjinalist görüş a sosyal ve a historik'dir.

İlk ve asıl klasikler (Ricardo) ile onların gövdesinde yeşerip boy veren Marx'ın ekonomi politiği piyasa mekanizmasını daha çok üretici olarak insanla insan ilişkisinden giderek açıklamak yolunu tutmuşlardır. Bu açıklamaların bir araya gelerek bütünleştiği gövde her ikisinde emek-değer teorisidir. Ricardo'nun ölümünden sonra ve özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru sübjektif değer teorisi ile berikilerine tamamiyle ters bir görüş açısının yerleştiği gözden kaçmamaktadır: Klasiklerde ve Marx'da ilişki insandan insanadır dedik. Toprak sahibi ve sermayedar karşılarında emekçiyi bulurlar. İlişki neo-klasik teori ile insan ve eşya ilişkisi halini almıştır (23): Bu defa tüke-

22) Bu nokta üzerine A. Amonn, *Grundzüge der Volkswohlstandslehre*, s. 365, Jena 1926.

23) Bu nokta ile ilgili olarak R. L. Meek, *Marjinalism and Marxism, History of Political Economy*, vol. 4 (1972), s. 500 ve dev. İleri sürülen görüş başka marksist yazarlarca da vakit vakit sâz konusu edilmiştir. Bu arada İtalyan yazar A. Loria'yı da hatırlamak lâzımdır. Loria'ya göre, fayda madde, yani mal ile insan arasındaki ilişkiyi açıklar. İnsan burada reel varlığı ile silinmiş, adeta tebahhur etmiş, maddi eşya da aynı suretle bir sis perdesi altında somut varlığından çözülmüş haldedir. Gölge nasıl bedene bağlı ise fayda da mala o şekilde bağlı ve ta-kırdır. Avusturya okulu da, öyle diyor Loria, gerçek varlık yerine gölge ile uğraşarak durmakla dikkati günün sosyal probleminden çekip uzaklaştırıp soyut bir takım formüllere kaydırmıştır. Bu hususta kısa ve toplu olarak Piero Barucci, *The Spread of Marginalism in Italy, 1871-1890 (History of Political Economy, zikredilen cilt ve tarih, s. 529)*.

tici olarak insanla kullandığı tatmin aracı ve onun arka arkaya birimlerinden hasıl olan marjinal fayda karşı karşıyadır. Klasiklerde insanla insan ilişkisi ve dolayısıyla sosyal faktör burada kişinin pre-sosyal ruhiyatı içinde eriyerek gözden silinmiş olmaktadır (24).

Aslında İnsan-eşya ilişkisinin altında da, biraz deşilecek olsa, bütün bir ruh ve davranış dünyasının yattığı gözden kaçmaz. Ve işin o tarafına ağırlık vermekle neo-klasik teori insan gerçeğine biraz daha yaklaşmış görünür. Ancak öyle görünmekle beraber yine de insan gerçeğinin ve kişiliğinin daracık bir kesiti üzerinde kuru bir «hedonist kalkül»den ileri gidilmediğini de hatırdan çıkarmamak gerekir: Yapılan iş marjinal fayda tahlilinden başlar ve çeşitli kullanım alanlarında marjinal faydaların eşitlenmesi ile kurulacak bir denge çizgisinde noktalanır. Klasik iktisatçıların, diğer taraftan somut objektif yaklaşımına karşılık neo-klasik doktrinin fayda kavramı ile iktisadî analize gereğinden fazla kaypak metafizik bir hava getirdiği de ileri sürülen tenkitler arasındadır.

İktisadi oluşumun bu a sosyal görünümünü diğer taraftan a **historik** yanı tamamlar. Neo-klasik teori, gerçekten, zaman akışının getirebileceği özelliklerin tamamıyla dışında ve uzağında monoton bir akımın açıklanışından ibaret kalmıştır. Marx'ın ve marksizmin tarih akışı içinden çekip üstüne burjuvazi (kapitalizm) yaftasını iliştiirdikleri ve öylece bir tarihi kişilik kazandırdıkları dönem şimdi monoton tepki ve davranış kanunlarının yeknesaklığı içinde farklılık ve özelliğini kaybetmiş oluyordu. İnsanın çevreden (tatmin araçları birimlerinden) gelen uyarılara -tenbihlere- dün de bugün de hep aynı biçim ve doğrultuda tepki gösterdiği ve göstereceği kabul edildikten sonra, ortada gerçekten dönem farkı diye bir şey kalmıyordu. Piyasanın aynı mihver etrafında kendini tekrar tekrar yenileyen monoton oluşumu içinde ekonominin zikzaklı, diyalektik gelişimine yer bulmak imkânsızdır. Gözler mikro analizin monotonluğu üstünde makro bü-

24) Kısa bilgi için W. Stark, *The History of Economics in its Relation to Social Development*, s. 55, London 1952.

tünlere, gelişme ve büyüme hareketlerine kapalı kalmıştır (25).

d. Neo-klasik ve marksist okullar arasında buraya kadar açıkladığımız ayrılışların, geriye uzatılarak, bütün bir dünya görüşünde düğümlendiğini söylemek yanlış olmaz. Neo-klasik iktisat ve özellikle Walras - Menger geleneği dünyaya hep denge ve ahengin hüküm sürdüğü, her şeyin dönüp dolaşıp sonunda câzibe (çekim) kanununa benzer bir eğilimle genel dengeye yöneldiği bir evren gözûyle görür. Tabiat, onlarca, ani değişme ve sıçramalar, hırçın kopma ve bölünmeler dünyası değildir. Belki de kavga ve devrim çağını tamamlayıp gerilerde bıraktıktan sonra derin bir rehâvete gömülen burjuvazinin hayal ettiği dünyadır bu! Marx'ın evreni ise bitip tükenmeyen çelişme ve çekişmeler dünyasıdır. Dengeye giden ve birleşen kuvvetler yerine birbirinden kopmaya ve «status-quo»yu bölüp parçalamaya yönelen kuvvetlerin hükmettiği bir dünya (26). Geçmişî gibi bugünü de kana bulanmış bir antagonizm, sancılı ve ihtilâçlı bir değişim kanunu; ve karşısında her şeyin uzun dönemde nasıl olsa yerli yerini bulacağı fikrî Marksizmin ilkinden giderek kütle ihtiraslarına ne vakit gereken ısınma ve ateşlemeyi vermeye yönelmişse, beklenen kızışmayı -hiç değilse akademik çevrede- soğumaya götüren yatıştırıcı, sükûnet verici bir doktrine düşman kesilmesinden daha anlaşılır bir şey olamazdı.

Bütün bu söylenenleri bir araya getirince marksist öğretsin neo-klasik okul hakkındaki nihai hükmü açıklık kazanmış olacaktır:

Gerek konulan ele alış biçimi, gerek -daha geniş kapsamı için-

25) Mikro-statik analizin neo-klasik teoriyi getirip gömdüğü hareketsizlik ve hata ekonominin gövdeli akım ve değişimine karşı gözleri perdelemesi en başta tarihçi - müesseseci iktisatçıların dikkat ve tenkitlerini çekmiş olacaktır. O yolda örnek olarak Thorstein Veblen, *The Limitation of Marginal Utility*, *Journal of Political Economy*, Vol. 17 (1909), s. 620 ve dev. Veblen'e göre, modern ekonomik hayatı anlamak için son iki yüzyılın teknolojik ilerlemesini tanımak şarttır. Marginal fayda teorisi ise buna karşı tamamiyle alâkasızdır. Aynı konu üzerine A. Amonn, a.o.e. s. 365; ve ayrıca J.J. Spengier, *The Marginal Revolution and Concern with Economic Growth* (*History of Political Economy*, zikredilen cilt ve tarih, s. 469 ve dev. ve özellikle s. 477.

26) Konunun bu yönü ile ilgili olarak Paul M. Sweezy, *Toward a Critique of Economics*, *Monthly Review*, January 1970.

de çevreye bakış açısı ile neo-klasik teori kapitalizmin açıklanışından ibarettir; hatta onun savunmasını üstlenmiş bir ideolojidir.

Varılan sonuç türlü yönleri ile düşündürücüdür.

Marjinalizm ilk bakışta ağırlık noktasını klasiklerin üretici tipinden tüketici tarafına ve onun ağır bastığı bir tüketim modeline aktarmış görünürse de, perdeyi aralayıp gerilerine bakıldığı zaman tüketicinin de arkasında gölge olarak kapitalist iş adamının yettiği gözden kaçmaz Kılı kırk yaran bir faydacılık hesabı çeşitli kullanımlarda marjinal faydaları birbirine denk getirecek şekilde kaynak dağıtımı aslında kapitalist müteşebbisin rasyonel - hesapçı davranışından başka şeyler değildir. Biri için kâr maksimizasyonu ne ise öbürü için fayda maksimizasyonu ne fazla ne eksik aynı şeydir. Ruh ve kafa yapısı ile birini diğerinden ayırt etmemize yardımcı olacak en küçük bir çizgiye rastlamıyoruz. Neo-klasik okulun tüketici insanı da hedonist - rasyonel hesap mantığı içinde tipik müteşebbis çizgilerini sürdürüyor. Neo-klasik iktisat, canlı insana ve onun iç dünyasına yönelir görünmekle beraber, hakikatta yaptığı iş -iddia oraya varıyor- tip olarak kapitalist müteşebbisi evrensellestirmekten ibarettir (27). Belki yüzde yüz haksız değil, fakat eksik bir iddia! İş yalnız bir taraftan, müteşebbis açısından almamak lâzımdır. Marjinalizm aslında ister üretici, ister tüketici olsun hepsini çepçevre kuşatan rasyonel bir hareket ve davranış modeline dayanır, oradan kaynaklanır. Çizilen model, Meek'in de açıkça söylediği gibi (28), Max Weber modelinin tıpatıp aynıdır (Marx'mkine de pek ters olmamak üzere): Gelenekçiliğin çoktan gerilerde kaldığı, iliklerine kadar soğuk bir hesapçılık ve rasyonalizm dünyasına batmış çıkmış (Marx daha kısa-

27) Bu nokta marksist yazarların eskiden beri neo-klasik teoriye yönelttikleri tenkidler arasında yer almıştır. Son örneklerinden biri olarak W. Hofmann, Dns Elend der Nationalökonomie (Universität, Ideologie, Gesellschaft - Beiträge zur Wissenschaftssoziologie içinde, s. 117 ve dev., edition suhrkamp, 1969). Marksist yazarların bu yoldaki görüşleri üzerine kısa ve özlü olarak J. A. Schumpeter, Epochen der Dogmen und Methodengeschichte (Grundriss der Sozialökonomik içinde, I. Abteilung, s. 118, 1924. İngilizce çevirisi, Economic Doctrin and Method, s. 190 ve dev. London 1957).

28) R. L. Meek, Marginalism and Marxism, a.g. Dergide, s. 506.

sını söyler: «**yabancılaşmış**» bir sivilizasyon! Marx da, Max Weber de bu dünyayı açıklamanın peşindeler! Marjinalizmin de, çok geniş sınırları içinde, diğerleri ile aynı somut tabanı paylaştığını söylemekte sakınca yoktur.

Buraya kadarı sanırsız yeterince açıktır. Çağımızın **bilgi sosyolojisi** gözüyle bakınca, herhangi bir teorik modeli tabanda somut bir toplum gerçeği üstüne oturtmak, arada hiç değilse bir **stil beraberliğinden** bahsetmek ne kadar mümkünse, neo-klasik - marjinalist okul ile kapitalist yaşama tertibi arasında bir uyumdan söz açmak da ne fazla ne eksik o kadar mümkündür.

Ancak, bütün bunlar neo-klasik teoriyi, basit bir uyum ve stil beraberliğinin ötesinde, **kapitalizmin düpedüz savunmasını üstlenmiş bir ideoloji** halinde görme ve göstermeye hak kazandırır mı? Bizce meselenin can alıcı noktası buradadır.

Marjinalizmin tabanda somut bir gerçeğe -kapitalist toplum düzenine- dayalı olduğunu söylemekle, onun aynı zamanda hizmetine koşmuş ve savunmasını üstüne almış bir ideoloji olduğunu söylemek arasında uzun bir mesafe vardır. Birine evet denilmekle öbürüne de öyledir denilmiş olacağı zannedilmemelidir.

İdeolojiji silah olarak kullanmakta temkinli olmayı elden bırakmayanların sayısı çağdaş marksistler arasında eskiye göre artmış görünür. Bununla beraber, marjinalizmi kapitalist üretim tarzının ideolojik bir yansıması ve bir bakıma savunma aracı olarak görmekte ayak direyenlerin dün olduğu kadar bugün de azımsanmayacak bir yekûna vardıkları inkâr edilemez. Marx'ın klasikler-sonrası iktisatçılara alerjisi günümüz marksistlerinde daha çok neo-klasik okula çevrilmiş görünüyor. Bu çevrilme ile beraber «**vülger-ekonomi**» de hedefini değiştirmiştir. «Vülger» olan artık neo-klasik iktisattır. O kadar ki, «**vülger-ekonomi**» ve neo-klasik iktisat eş anlamda ve biri rahatlıkla öbürünün yerine kullanılabilecek terimler halini almıştır (29).

29) Bob Rowthorn, Die neoklassische Volkswirtschaftslehre und ihre Kritiker - Eine marxistische Beurteilung (Seminar: Politische Ökonomie içinde, s. 236 ve dev., edition suhrkamp 1973).

Neo-klasik iktisat, bazılarınca, can çekişmekte olan kapitalizmin «sosyalizme cevap olarak söyleyebileceği son söz!» (Hilferding) veya üretim sürecinden ilişkisini keserek sadece tüketici ve rantiyeye haline gelmiş burjuva'nın ideolojisidir (Bucharin, *The Economic Theory of the Leisure Class*).

Neo-klasik iktisada ve iktisatçılara ideoloji damgasını vurmak, anlaşılıyor ki, yalnız bugünün harcı ve buluşu değildir. Günümüze gelinceye kadar ağızlarında bir hayli çiğnenmiş durmuştur. Aslında beğenmediği bir fikre başı sıkıştıkça ideoloji deyip sırt çevirmek politika çekişmelerinde olağan sayılır. Fakat yakıştırmamanın haklı olup olmadığı ayrı bir konudur. Şu veya bu görüşe ideoloji damgasını vurmanın, gerçekten etkili olacaksa, nerelerde ve nereye kadar geçerli olabileceğini, sınırlarını dikkatle belirlemek gerekir. O hususta daha önce vardığımız sonucu, sırası gelmişken, bir kere daha hatırlamakta yarar vardır: Yaşanan gerçek zaman zaman bir takım ilgi ve ilişkileri kaçınılmaz olarak dikkatimiz önüne seriyor. Bunların bir bir üzerlerine eğilince ve çözümleri aranacak. Oraya kadarı normal; ve ideoloji ile bir alıp vereceği de yok! Problem veya vaka beyin katlarımıza aktarıldıktan sonra kendi mantığından aldığı itici kuvvetle ve kümülatif bir birikim halinde yolunu ve yönünü kendi tayin ediyorsa ve ettiği sürece ortada yine mesele yoktur. Ancak dış etken «analiz-öncesi»inde kalmayıp konunun analiz halinde iç doğruluşuna dahi kumanda etmeye başladığı anda ve o noktadan öteye ideolojiden söz etmenin zamanı gelmiş sayılır.

Bütün mesele, o halde, gerideki pratik ilginin analiz sırasında da sürüp sürmediğini açıklamaktan ibarettir.

Aldığımız ölçülere göre, neo-klasik doktrini ve özellikle marjinalizmi kapitalist üretim ilişkisinin ideolojik yansıması olarak görmek ve göstermek için olup bitenleri haddinden çok fazla zorlamak gerekceği ortadadır. Marjinalizmin boydan boya rasyoneleşmiş bir hesap ve mantık temelinde dayalı olduğu, tipik temsilcisini kapitalist iş adamında bulduğu elbette toptan ve gözü kapalı reddedilebilir bir iddia değildir. Fakat değildir derken bütün bir doktrini, bu kez tam aksi yönde, kapitalist düzenin hizmetine koşulmuş saymayı haklı çıkaracak sebepler bulmak da kolay olmayacaktır. Karmaşık bir vakayı heterogen unsurlarından soyup ayıklayıp olayı öz vasıf ve nitelikleri ile göz önüne sergilemek araştırmacının hemen her konuda baş vurduğu bir usuldür. Hal böyle iken bir tek marjinalist okulu fayda

ve kâr hesabına böylesine ağırlık veriyor diye belli bir düzenin hizmetinde saymak insafsızlık olur. Walras biçimi bir denge analizi her şeyin belli bir seviyede yerli yerini bulup durulacağını açıklamayı hedef tutuyorsa, bunu rekabet serbestliğinin pürüssüz işleyişine övgü ve hayranlık şeklinde yorumlamakta acele etmemelidir. Smith-vârî bir denge analizinde, ölçüyü biraz da zorlayarak, «kimin hayrına ve çıkarına?» hesabını yürütmeyi pek alâ düşünebiliriz. Neo-klasik okulu, tamamiye kapalı ve soyut denge fikri ve analizi ortada durup dururken, şu veya bu çıkar grubunun ya da emperyalist güçlerin kiralık ajanı saymak için insaf ölçüsü diye bir şey tanımamak gerekir. Neo-klasik teori denge analizi ile kapalı, içe dönük karakterini başından sonuna kadar korumuş, sürdürmüştür. O konuda düşündüklerimizi epey bir zaman önce başka bir çalışmamızda aşağıdaki satırlarla açıklamıştık:

«Denge kavramını işe yarar bir tahlil âleti olarak korumak için, 19. yüzyıl sonlarında neo-klasik ve özellikle marjinalist okulun (Menger, Walras ve diğerleri) denediği yol bir bakıma mantıklı idi: iktisadi denge, onlarca olayların dış yüzüne, yani pratiğine bakan bir norm ve iddia olmaktan ziyade, aralarındaki bağlantıyı ince ayrımları ile görmek için iktisatçının zihnen tasarladığı kapalı, içe dönük bir münasebetler sistemi olarak manalandırılabilir. Bir a, b, c unsurları, aralarındaki fonksiyonel bağlantı icabı, biri diğerini çekerek, nasıl bir denge noktasına doğru yol almış ve orada durulmuş olabilir? Çözülmek istenen mesele budur. Sözü edilen denkleme ve durulma gerçekte tutar veya tutmaz; işler veya işlemez. Orası ayrı bir mesele! Mühim olan, sistemin mantıkî örgüsünü içinde basit unsurların birbirine bağlanışını (interdependence) izleyebilmekten ibarettir» (30).

Aradan geçen yıllar bu düşüncemizi değiştirmedii, bilakis daha da perçinlendi. Neo-klasik teoriyi, inancımız odur ki, başlangıç nok-

30) Milti Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, s. 10, 5. baskı. Yukardaki satırları yazdıktan epey bir zaman sonra Walras'ın «Elements de l'économie politique pure» kitabından aşağıya aktarılan sözleri okuduğum zaman görüşlerimde haksız olmadığımı anladım: «... Salt bilim bakımından bize gereken ve şimdiye kadar yaptığımız serbest rekabeti bir veri veya daha doğrusu bir hipotez olarak kabul etmektir. Böyle bir kavram bize şimdilik yettiğinden, bunun gerçek hayatta olup olmadığını pek araştırmamaktayız. İşte ancak bu ışık altında serbest rekabetin bünyesi, sebepleri ve yargıları incelenmiştir» (zikredildiği yer: S. Divitçioğlu, Mikro-İktisat, s. 7, İstanbul 1971).

tasında dahi değişik ortam şartlarından esinlendiği pek kolay söylenemeyeceği gibi tahlil ve muhakeme tarafı ile de maddi-politik tabana oturtmak için hayal gücünü adam akıllı zorlamak gerekecektir. Esasında, günümüzün ciddi ve akli başında marksistlerinden bir kısmı bu tür zorlamaları çoktan gerilerde bırakmışlardır. En doğrusunu, zannedirim, yine Schumpeter söylemiş olmalıdır:

«Sosyalist iktisatçıların sayıları gitgide artan bir bölümü vardır ki —aslında bir kısmı politik yönü ile adam akıllı radikal, fakat hepsi de politik anlamı ile revizyonist veya 'laborist' değil— Marx karşısında saygılı tavırlarını eskisi gibi sürdürmekle beraber Marx'ın pür iktisat teorisinin artık gününü doldurmuş olduğunu anlamaya başlamışlardır. Marksizm onlar için bir imanlı. Fakat pür iktisadi konularda marksist olmayanlar gibi konuşuyorlar. İktisat teorisinin nihayet bir düşünce tekniğinden ibaret olduğu ve o haliyle tarafsız (neutral) bir yapıya sahip olduğu hakikati onlarca da anlaşılmalı; ve yine onlarca marksist kavgayı sürdürmenin veya marjinal fayda teorisine karşı mücadeleye vermenin sosyalizme bir yarar sağlamayacağı açık seçik görülmüş. Nihayet hiç bir tekniğin eskikiyip gününü doldurmaktan kurtulamayacağıının ve yıpranmış araçlara sarılıp kalmakla sosyalizm davasını savunmada çok şeyler kaybedileceğinin farkındadırlar» (31).

Çağdaş marksist iktisatçıların, hiç değilse önemli bir bölümü ile, neo-klasik iktisada karşı eski alerjilerini büyük ölçüde yitirdikleri anlaşılıyor. Hemen her şeyin altında olduğu gibi marjinalizmin altında da ille kapitalist üretim ilişkilerinin saklı olduğu düşüncesi bir çokları üzerinde eski çekiciliğini kaybetmişe benziyor. Marjinalizm de onlar için gerektiği yerde pek âlâ değerlendirilebilecek bir düşünce tekniği! Amaç değil elbette; fakat işe yarar bir araç ve o haliyle de tamamıyla **notr!** (32)

31) *History of Economic Analysis*, s. 883 ve dev.

32) Macar marksist iktisatçı ve plancısı J. Kornai da aynı görüşü paylaşır. Neo-klasik denge teorisi, ona göre, burjuva niteliğinde olmayıp politik açıdan tamamiyle nötr'dür (T. W. Hutchison'un «Cambridge Version of History of Economics» yazısında zikrediliyor, a.g.e. s. 67, dn. 1). Neo-klasik teoriye politik bir kılıf geçirmekte fazla ileri gidilemeyeceğini Meek'in kendisi de açıkça kabul eder (*Economics and Ideology and other Essays*, s. 207 ve dev. London 1967). Gerçekten de, azalan marjinal fayda kavramından kayıtsızlık eğrilerine geçiş politik olarak hangi ideolojiye bağlanabilir? Meek de açıkça teslim eder ki, bir Hicks'in *Value and Capital*'ini tekelci kapitalizmi savunma yolunda ideo-

Olup bitenlere bakınca, neo-klasik teori ve tahii âletleri karşısında marksizmin bugün hücum halinden çok savunma durumunda olduğu, hatta su yüzünde kalabilmenin mücadelesini verdiği gözden kaçmıyor. Marjinalizm ki, bugün hangi kanatta olursa olsun iktisatçının ortak dili ve orta malı; hatta Schumpeter'e göre sovyet yazarları dahi değişik bir ambalaj içinde kaçak gümrük malı olarak hudutlarından içeri almanın telâşi içindeler! (33) Ve bir çokları açık bir yenilgiyi kabullenmektense **emek-değer teorisini**, Marx'çı görüşün o bir kaç temel direklerinden birini dahi, gözünün yaşına bakmadan «marksizmin vaz geçilmek unsuru değil ki!» diyerek kaldırıp atmakta tedit göstermiyor (34). İşin tuhafı, yıllarca evvel Schumpeter dahi belki de Marx'a sempatik bir arka çıkış gayreti ile **tarihi maddencilğin** bile hiç değilse bilinen şekli ile Marx doktrinin vaz geçilmez unsurlarından sayılamayacağını, hatta manevi faktörün etkisi ile Max Weber

iojik bir araç olarak görmek akı başında hiç bir marksist yazarın hatırandan geçmez (Walras'ı, Böhm-Bawerk'i Ve Marshall'i ile bütün bir neo-klasik okulu kapitalizmin emperyalist çağı ürünü sayanlarımız ne derler bilmem). Meek bütün bunlara rağmen, yine de ortodoks marksizm ile ilişkisini koparmış görünmemek için, doktrin akım ve değişimlerinin arkasında dar ve teknik anlamıyla politik bir etkileme söz konusu olmasa bile geniş anlamıyla politik havanın yine de etkisini kabul etmek gerekeceğini belirtir. Ancak bu uzak ve genel etkilemenin ne demek olduğu hakkında doyurucu bir açıklama bulmak mümkün değildir. E. Kauder'in «Intellectual and Political Roots of the Older Austrian School» (Zeitschrift für Nationalökonomie 1957, s. 419 ve dev.) başlık makalesine rastladığım zaman bayağı heyecanlandığımı hatırlarım. Sorunun açık cevabını belki orada bulacaktım. Fakat yazıyı okuyunca, bütün hikâyenin dönüp dolaşıp nihayet Avusturya - Macaristan'ın Metternich devri düzenli ve dengeli görünümü ile bir Mengér doktrininin her şeyde uyum ve ahenkleşme gören yaklaşımı arasındaki paralelliğe gellip oturduğunu gördüm.

33) J. A. Schumpeter, a.g.e., s. 1158.

34) Marksist teorinin emek-değer teorisinden ayrı olarak düşünülüp düşünülemediği son zamanlarda bizzat marksist yazarlar arasında uzun tartışmalara konu olmuştur. Başta Lahge olmak üzere bir kısım neo-marksistlerin bilinen katı şekli ile emek-değer teorisine yüz çevirip marksist doktrini daha çok modern terimlerle açıklama yolunu tuttukları görülmektedir. Arada Joan Robinson gibi hatırı sayılır sempatizanları da vardır. Robinson, Marx'ın ileri sürdüğü gerekçelerden hiç birinin vaz geçilemez biçimde emek-değer teorisine bağlı sayılamayacağını iddia edecek kadar ileri gitmiştir. Konu etrafındaki tartışmalar üzerine daha fazla bilgi için Jacob S. Dreyer, *The Evolution of Marxist Attitudes toward Marginalist Techniques* (History of Political Economy, vol. 6, No. 1, s. 58, 1974). Emil Kauder, *Austro - Marxism vs. Austro - Marginalism* (aynı dergi vol. 2, No.2, s. 406, 1970).

görüşüne dahi açık kapı bıraktığını ileri sürmüştü (35). Marksizmi ille de değişik şartlara uyduracağız diye bir yandan tarihi maddeciliği, öbür yandan emek-değer teorisini safra fazlası olarak birbiri peşinden attıkça belki realite ile kopan bağı bir yerde tutturmak mümkün olacak. Fakat elde avuçta kalana da —heyhat— marksizm denebileceksel

Evet, sözü uzatmadan noktalayalım: Her görüş ve her teori için alın yazısı demek olan eskime ve gününü doldurma —o tabiat kanunu hükmündeki kader çizgisi— neo-kaisik teoriye karşı sert çıkışı da, anlaşılıyor ki, gününü doldurmuş bir mücadele taktiği olarak gerilerde bırakmış oluyor (36).

Ama bizde? Gününü doldurmuş dediğimiz taktik, görünüşe bakılırsa, fikir dünyamızda ilk şiddeti ile esip savurmakta! Tıpkı engine açılmış bir geminin neden sonra kıyıyı döven dalgaları gibi! Bilim ve kültür dünyamızın kaderi olsa gerek: Her şey, yeşerip boy verdiği tarafta gününü ve geçerliliğini çoktan doldurup sönmeye yüz tuttuğu sırada, göz alıcı bir ambalaj içinde sürülmek şartıyla beri tarafta alıcı ve satıcısını bulmakta geçikmiyor.

35) J. A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, s. 11, 4. baskı, London 1954.

36) Buna rağmen neoklasik teoriye tepki dar anlamda Marxist sayılmayan ama kuvvetli ölçüde Marx sempatisini olduğu bilinen bir kısım çağdaş iktisatçılarda da hala hükmünü sürdürür görünmektedir. Mrs. Robinson «Ortodoks akademik iktisat Marx'ı ciddiye almayı reddetmekten dolayı büyük ölçüde fakirleşmiştir» diyor. (I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti yayın organı *İktisat Dergisi* için özel olarak kaleme aldığı «Analitik Bir Sistem Olarak Emek-Değer Kuramı» başlıklı yazısı, Nisan 1978, sayı 166, s. 18). Aslında sayın profesöre, ortodoks dediği neoklasik iktisadı ciddiye almıyan Marxistlerimizin nasî bir çoraklık içinde yüzdükleri sorulsa elbette daha manalı olurdu.

Bir Kitap ve Düşündürdükleri

Marksist yazarların birinden öbürüne pek az değişen ortak yanları vardır. Kiminde olsa olsa daha belirgin, kiminde daha yumuşak, fakat hepsinde de dikkati çekecek olan ortak vasıflardır bunlar. En başta ve hepsinin üstünde: Marksizm, «bilimsellik»le iman ve itikat karışımından meydana gelen bir bütün olarak kendini tanıtır. Karmaşık gövde içinde birinin nereye kadar uzadığını, öbürünün nereden başladığını kestirmek her zaman kolay değil, bazan hatta imkânsızdır. Bir tarihi maddecilik, düşünmeli ki, «bilimsel» görünüşü ile beraber, en ufak çizgisine ters düşmeye izin verilmeyen bir iman ve akide halinde sunulmuştur. Her din gibi marksizm de çevreden katıksız iman, ikrar ve teslimiyet bekler. Marx öyledir demişse siz de mutlaka öyledir diyeceksiniz. Yalnız Marx değil, aşağı yukarı her marksist kendi boyunda, karşısındakinden tam iman ve teslimiyet isteyen bir sabırsız, yerine göre dediği dedik bir fanatisttir. Filan teori veya okul ömrünü doldurmuştur, falanın bilimsel olmadığı kabul edilmiştir dediği zaman, sizden de aynı şeylerin —altını üstünü fazla kurcalamadan— tekrarını bekleyen bir hali vardır. Tuttuğu çizgiden en önemsiz sapma, inançsızlık belirtisi olarak, öfke ve hırçınlığını kamçulamaya yeter. Bir başka marksistin ak dediğine, değil kara demek, yeterince ak dememenin bile insanı ne hale getirdiğini marksist yazarlarımız herkesten daha iyi bilirler (37).

37) Suçlama, öfke ve hırçınlık esasında marksizmin karakter çizgilerinden biridir. Nereye kadar uzanacağı suçlayanın mizacına, argo bulma ve yaratmadaki yeteneğine göre değişen bir çizgi: haddini bildirme, yıldırma ve giderek bir tahrip dalgası! Frank H. Knight coşkulu, romantik bir tahripçilik (destructionism) güdüsü diyor buna: Önce baş düşmanı burjuvaziye ve onun kiralık veya satılık ajanı sayılan burjuva iktisatçıların hedef almakla başlar; orada tahrip edebildiğini ettikten sonra bu kez -asıl önemli nokta- içe dönük bir hareket halinde öz elemanlarına tahrip yönelir. Yönetici takımından aydın (intelligentsia) kesimine kadar boşluk bırakmayan tahrip çarkı bir yerde elemanlarını tüketinceye veya kendi tükenip duruluncaya kadar hükmünü sürdürür (F. H. Knight, *Freedom and Reform - Essays in Economics and Social Philosophy*, s. 98, New York 1947).

Önce telkin, arkadan öfke, hırçınlık ve yıldırı! Birinin tü-kendiği yerde söz sırası ikincinin! Her ikisinin peşpeşe sıralanışını marksizmin «bilimsel» mahsullerinde de açıkça görebiliyoruz: En ba-bayığitleri, bir sıra soyut ifade ve sembollerle geride bir yığın suç-lama argosunun bir araya getirilip paketlenmesinden ibaret! Baştaki lerle gözünüz ve gönlünüzü oyaladığınız sürece mesele yoktur. An-cak soyut ifade ve sembollerin sihrini tükettiği yerden öteye yarım kalmış işi yürütme ve tamamlamayı bu defa argo donatımı üstüne alır: Bunca çabadan sonra halâ adapte olamayanlar veya dörtköşe «bilimsel» kalıplara yeterince ısınmayanlar kalmışsa, hepsinin bir ka-lemde hesabını görecek bir donatım şenliğinin zamanı gelmiş de-mektir. Eskilerin «kırk katır mı kırk satır mı!» misali tepeden tırnağa bir donatım ki, en gözde ve zirvede olanlara bile hayat hakkı tanıma-dığını sırası gelince göreceğiz.

Marksist yazarların çoğunda ifade ve üslup hırçınlığını, derinde-ki sebepleri ile göz önüne alınca, bir ölçüde yine de haklı bulmamak elde değildir. Giriştikleri iş ve göğüsleyecekleri zorluk gerçekten nor-mal bir kafanın kaldıracağı yükü kat kat aşar. Konunun ağırlığı ve karmaşıklığı bir yana, bir taraftan dışardekilere lâf yetiştirilecek, bir yandan da içerdekilere —asıl belâlı olanlara— dert anlatılacak! Bir çeşit korunma insiyakı, arada harcanmamak çabası dil ve üslup tara-fına da ister istemez alışılmışın üstünde bir hırçınlık getirecekti.

Profesör Sencer Dıvıçioğlu'nun son çıkan «Değer ve Bölü-şüm» (38) kitabını elime aldığım zaman hızla kafamın içinden geçen bunlar oldu. Aynı şeyleri orada da bulacak mı idim?

Yukarda açıklamaya çalıştığım özelliklerin gerçi marksist yazar-larımız için pek az değişen ortak vasıflar olduğunu biliyordum. Öy-le olmakla beraber, «Değer ve Bölüşüm»ün okuyanı bu dar ve kısır çenberin dışına çekip çıkaracağından ümitli idim. Ümitli oluşum pek temelsiz sayılmazdı. Sencer Dıvıçioğlu öteden beri takdir ettiğim va-sıf ve meziyetlere sahip bir araştırmacı idi. Her şeyden önce, işin ko-

38) Sencer Dıvıçioğlu, Değer ve Bölüşüm - Marxist İktisat ve Cambridge Okulu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını, İstanbul 1976.

layına hiç bir zaman iltifat etmemiştir. Günlük gazetelerde sık sık adını duyurarak ucuz şöhret yolunu seçmemiştir. Güç ve ağır olana tutkusu, perdeyi bir yanından sıyrıp arkasını görme ve gösterme çabası —velev arkada çorak bir boşluktan başka görülecek bir şey olmadığı bir adım ötede ortaya çıkacak olsun— gözden kaçmıyordu. İlim yapmak da biraz bu değilmiydi? Başkalarının çoktan dönüp dolandığı bir alanda kendisi de tur atıp volta vuracak yerde az bilinen bir konuya cesaretle atılmak. «Asya Üretim Tarzı»nın yazarı Divitçioğlu gözümde bu idi. Dahası var: El attığı konuda yol alınamayacağını anladığı an durmasını biliyor; yayınlanan çalışmalarındaki hataları, kimse farkında değilken, açık yürekle sayıp döküyor, «yanılmışım» diyebiliyordu. Son kitabının Önsöz'ünü üstelik «bilimin laubaliliğe tahammülü olmadığını da biliyorum» diyerek bağlaması da ümit verici idi. Nihayet, diyordum, nihayet okuyucusunu da yardımcılarını da batıdaki marksist bilim adamlarının o gerçekten dengeli, ağırbaşlı çizgisine kavuşturacak bir yazı ve ifade üslubunu karşımda bulacaktım. Kitabın ayrıca irili ufaklı, büyüklü «Küçük»lü marksistlerin saldırılarını üzerine çekmesi bütün bu ihtimallere ağırlık kazandırıyor.

Evet ümitli olmak için bütün sebepler vardı. Fakat galiba arada atladığım bir nokta kalıyordu: Ümit ve hayal ile gerçek her zaman aynı yolun yolcusu değillerdi. Sahifaları çevirdikçe bunu daha iyi anlayacaktım.

«Değer ve Bölüşüm» daha önceki bir incelemenin genişletilmesi ile vücut bulmuş: «Bayağı İktisat, Cambridge Okulu ve Marksizm» (Birikim, sayı 5, Temmuz 1975). Önünde bir «Lenin Kutlaması», arkasında «Şanlı 16 Haziran» destanı.. ikisi ortasına gelip kurulan yazı, anlaşılıyor ki, sonradan genişletilmiş haliyle «Birikim»den «Bölüşüm»e terfi etmiş! Bir kaç rötuşla beraber espri, cümle yapısı iki tarafta da aynı! Birikim'deki yazıyı ve sonraki kitabı gözden geçiren okuyucu ortada bir «bayağı iktisat» sözünün dönüp durduğunu görecektir ve her halde neyin nesi olduğunu öğrenmek istiyecektir. «Bayağı iktisat» —hemen söyleyelim— Marx'ın klasikler-sonrası için uydurduğu «vülger ekonomi»in karşılığı olarak neo-klasikler, daha doğrusu onların da devamı olan neo-neo-klasik iktisatçılar (mevlâ üçüncü kuşaktan esirgeye) için kullanılıyor. Bununla kitabın yöneldiği boy hedefi de

net ve kesin olarak belirlenmiş olmaktadır: «**Kapitalist üretim tarzının (emperyalist dönemde) ideolojisinin ürettiği neo-klasik teori!**» Ve da-
na da açık olarak:

«**Bu kitap, esas itibariyle, yıpranmış bir egemen ideolojinin ka-
pitalizmin, yarattığı neo - (neo) klasik iktisat teorisine bir tepki olarak
yazılmıştır.**»

Hareket noktası, beğenelim beğenmeyelim, bu! Divitçioğlu ta ba-
sında belli bir okula karşı çıkmaya karar vermiştir. Ama neden do-
layı? Sözü edilen okul şu veya bu düşüncede ağır bir mantık hata-
sına kapılmış, falan veya filan sonuçta gerçeğe temamiye ters düş-
müştür de onun için değil; onlar varsa arkadan geledeursun! Hayır,
apaçık ve dosdoğru: «**Yıpranmış bir egemen ideolojinin, kapitalizmin
yarattığı**» bir düşünce türü olduğu için! Teoriyi yere vurmak için baş-
ka sebep aramaya gerek yok! Bu kadarı dahi onu can evinden vu-
rulacak bir boy hedefi yapmaya yeter ve artar. Bu nokta üzerine el-
bette söyleyeceklerimiz olacaktır. Ama onları şimdilik biraz ileriye
bırakarak yine kitabın çıkış noktası üzerinde durabiliriz. Hedef se-
çimi —ilk göze çarpan nokta bu— bilimsel ve analitik olmaktan çok
ideolojiktir. Bunu Divitçioğlu'nun kendi de saklamıyor: «**Şimdi, zik-
rettğim yazarlara bakarak bu önsözden, benim ideolojik-yanlı oldu-
ğumnu söyleyeceksiniz. Bu doğrudur.** Ve arkasından ilâve eder:
«**Peki ama, ideolojik-yanlı olmak kötü bir şeymidir?**» Sorunun cevabı,
ona göre, ideolojiden ne anlaşıldığına bağlı. Kendi anlayışı şöyle:
«**İdeoloji, toplumda maddi-nesnel (iktisat) koşul ve ilişkilerin doğurdu-
ğu sınıfsal etki uygulamalarıdır (aksini savunmak ne a priori ne de
a posteriori mümkündür).**» Peşine o sakar, talihsiz (ve de tam mark-
sistçe: katı ve dörtköşel) cümle takılmamış olsa pek alâ derli toplu
bir tarif! Gerçi çağdaş çizginin bir hayli gerilerinde: Bugünün sos-
yologları ideolojiyi, daha önce de açıkladığımız gibi, yalnız «**maddi
nosnel koşullar**»a ve yalnız «**sınıfsal**» temele oturtmakla kalmıyor;
hangi türden olursa olsun yaşanan somut gerçeğe bağlı ve dayalı
olarak inceliyorlar. Evet, özür dileyerek söyleyelim: Aksini savunmak
a priori olarak da, a posteriori olarak da mümkündür (başka her ba-
histe olduğu gibi). Fakat ne olursa olsun, seçilen ölçü yine de bir
ölçüdür ve saygı ile karşılanmak lâzımdır. Bizi burada işin o tarafı
değil, seçilen çizginin tutarlı olarak sonuna kadar izlenmesinden çı-
kacak sonuçlar ilgilendirecektir.

Divitçioğlu'na göre, ideolojinin odak noktası «**sınıfsal ortak duygular**»dır. Kendi de ideolojik-yanlı olduğunu inkâr etmediğine göre incelemelerinde «**maddî - nesnel koşul ve ilişkilerin doğurduğu sınıfsal ortak duygular**»dan hareket ettiğini ve edeceğini kabul ediyor demektir. Doğruluk ve eğrilik ölçülerimiz de buna göre, kaçınılmaz olarak, sınıf tabanına oturtulmuş olacaktır. Kim hangi sınıftan yana? Nettekim, Divitçioğlu'nun neo-klasik okula karşı oluşu, kendi sözleri ile, bu okulun kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı bir egemen ideoloji olmasındandır. Marksist teoriye inancı da yine ideolojik-yanlı olarak o teorinin belli bir sınıf anlayışını (devrimci güçlerin «**sınıfsal ortak duygular**»ını) yansıttığından ileri gelmiş olmalıdır. Evet, marksist gözle —hangi açıdan bakılırsa bakılsın— iktisat bilimini sınıf tabanından koparıp soyut halde ve tek başına düşünmek imkânsızdır. Aslına bakılırsa, «**bilim bilim için yapılmaz, bilim sınıf için yapılır! (38)**» dedi diye tek bir Dr. Küçük'e yüklenmek bir yerde haksızlık oluyor. Yukarda anlatılanlar da onunkinden bir karış geridedir denemez. Manzara ikisinde de aynıdır: Sınıf sınıf bölünmüş, parsellenmiş bir fikir ve bilim dünyası! Bizden olanların ve olmayanların karşı karşıya dizildiği bir dünya! Aslında belki burjuva iktisatçısının yaptığı da baki gibi taraf tutup üstüne «bilim öyle diyor» kılıfını geçirmekten başka nedir ki diyenler çıkabilir. Hem ideolojik-yanlı olmak gerçekten alinyamız ise oyunu gizli kapaklı sürdürmenin âlemi ne? Divitçioğlu'nun seçtiği yol o bakımdan ilk görünüşü ile olsun daha dürüst ve tutarlıdır: Ideolojiyi hep karşı tarafın boynuna dolayıp kendilerini «bilimsel» çizimde görmek ve göstermek isteyen ortodoks marksistler karşısında «bana ideolojik-yanlı diyeceksiniz; doğrudur. Ben öyleyim!» diyebilmenin her halde ışık ve ümit verici bir tarafı olmalıdır.

Fakat hayır! Bu ümit ışığının fazla sürdüğünü zannetmemeliyiz. Yazar yukarıdaki sözlerinden —çok değil, iki sahifa— sonra birden duralıyor. Evet, ideolojik-yanlı olmayı yine de reddedecek değildir. Fakat hemen ilâve etmekte de geçikmiyor: **Bilimsel olarak yanlışlığı «kanıtlanmış» bir okula (neo-klasik iktisada) karşı mücadeleli ideolojik düzeyde sürdürmek için bir sebep yoktur.** Temelden yanlış olan

39) Yalçın Küçük, **Bilimlerin Sonu ve Bilimin Doğuşu, Yurt ve Dünya**, Mayıs 1977, s. 559.

bir görüş —öyle anlaşılıyor— ancak kaldırılır atılır. «Yazarın ideolojiyi seçişi ancak Cambridge Okulu ile Marxist Okul arasından birini yeğlemesi halinde ortaya çıkabilir» (Önsöz).

Sonuç gerçekten şaşırtıcıdır: ideolojik-yanlı olmayı kavganın kolay tarafına (Cambridge ve marksist okulların karşılaştırılmasına) bırakıp asıl altililmek istenen tarafın «bilimsel olarak yanlış olduğu kabul edilmiştir!» deyip yüzüne kapıyı örtüvermek! Gerisi yıllanmış taktik: Karşı taraf mutlak ve inkâr edilemez biçimde yanlış; tek doğru ve «bilimsel» olan marksist okul! Anlayacağınız: Önce bir kav alevi; arkasından alışılmışa dönüş! Şu okul, bu okul; orası her ne ise! Fakat okuyanı olsun hafife almanın bir yerde haddi ve hududu olmama- lıydı?

İdeoloji bahsine —fırsat buldukça tekrar dönmek üzere— ara verip sözü «Değer ve Bölüşüm»ün temelinde yatan üçlü ayırma getirelim. Daha önceki makalede ayrı ayrı adları söylenen üç bölüm: **Bayağı iktisat, Cambridge Okulu ve Marksizm!** «Değer ve Bölüşüm»ün önsözündeki motto'da adı geçen «pembe kollu Zeus-kızı üç güzel» her halde bunlar olmalı. Kitabın başlığına gerçi yalnız son ikisinin (Cambridge Okulu ile Marksizm'in) adları lâıyk görülmüş, ilki ise artık kapak kıızı olmaktan çıkarılmış, iyi de edilmiş! Arkasından hem söylemediğini bırakma, hem de diğer iki«pembe kollu Zeus-kızı» ile bir kürsüye çıkar. Öbürlerine en azından ayıp olurdu elbette!

«Değer ve Bölüşüm», aslına bakılırsa, başından sonuna kadar —eski deyimle— bir mücazat ve tevzii mükâfat töreninin icra edileceği meydan; ve bizler o törenin davetli davetsiz konukları (bir kısmımız da belki 25 lira duhuliyeei temaşacıları)! Trampete velveleleri altında bir taraftan apolet sökme, öbür tarafta kabaran göğüslere ikinci ve birinci dereceden liyakat madalyaları takma töreninin hep beraber tanıkları olacağız. Hepsinin mücazat ve mükâfat beratları da satır satır hazır. Önce cezalıları: «Neo-klasiklerin bir kalıntısı olan Neo-neoklasik iktisat Okulu dönemin! tamamlamış, temcit plavı gibi tekrarladıkları kurgu-teorileri ile iktisat bilimine katkılarını tüketmişlerdir. Bundan dolayı da bayağı iktisat yapmaya başlamışlardır. Bu, onlar için gerçekten abartılmış bir ad değıldir (s. 9). Değıldir zâhir; hatta suçlan bir bir sayılıp dökülse azdır bile demek lâzım: Öyle ya

«bilimsel gerçekler karşısında iktisat bilimine imanı, kıssaları, mekano takımlarını, pelteleri ve şifalı otları getirenler onlardır» (s. 9). Kafamız ilk anda epey karışmış olabilir; ama anlatılanlara bakılırsa adamların ortalığı bir hayli karıştırdıklarına şüphe yok! İkinci okul, Robinson ve Sraffa'nın başını çektikleri bilim kervanı: «Neo-klasik okul karşısında sürekli gelişen Cambridge Okulu» (s. 3). Üçüncüsüne gelince —lütfe önünüzü ilikleyin— «kökeninin 19. yüzyılda olmasına rağmen, kendi dinamiği ile kendini aşıp yenileyebilen ve böylece çağdaş bilim niteliğini muhafaza eden Marxist Okuludur» (s. 3).

Bilimsellik apolet söker gibi birinden koparılıp öbürüne takılabilir ve dilediğine bol keseden ihsan edilebilir bir nesne ise diyeceğimiz yok elbette. O takdirde herkes dilediğince rütbe sökmek ve isterse kendi eliyle göğsüne parlak madalyalar takmakta serbesttir. Fakat bütün bunların, havada ve boşta kalmayıp, ciddiye alınır bir tarafı olacaksa, o vakit de sormak ve öğrenmek hakkımız olmalıdır: Neye ve kime göre yanlış; kime ve hangi ölçüye göre «bilimsel»?

Neo-klasik okul için bir kaç satır, bazen bir kaç sahifa ara ile aşağı yukarı aynı sözlerin tekrarlandığını görüyoruz: «Bilimsel olarak yanlışlığı kabul edilen bir okul», «teorik geçerliğini yitirmiş», «dönemini tamamlamış», «bütün kıssaları ile (o da ne demekse?) yanlış olduğu kanıtlanmış». Hepsi iyi hoş da, şu «kabul eden» veya «kanıtlayan» kim? Şayet bir Divitçioğlu oturup durduğu yerde öyledir demekle öyle olduğu gözü kapalı kabul edilecekse veya aynı kafada üç beş kişi bir araya gelip «Kabul edenler? Etmleyenler? Kabul edilmiştir»; gibi bir üşule baş vurulacaksa kimsenin bir diyeceği olmaz. Aslında her teori ve doktrin için şurası yanlış, burası hatalı demek olağandır. Fakat hepsinin yanlışları karşısında bir doğru tarafı, hiç değilse tartışılmaya değer bir yanı vardır. Hiç biri için «dönemini tamamlamış», «bilime katkılarını tüketmiş», «bütün kıssaları ile yanlışlığı kanıtlanmıştır» denemez. Marksizmi reddedenlerin dahi —şayet öfke ve heyecan alabarası içinde ölçüyü taşırmamışlarsa— şuraya kadarına evet, şuradan öteye hayır, orası fazla şeklinde yol aldıkları görülür. Toptan, ayırimsız ve katı inkâr.. Oradan öteye dogmacılık ve fanatizm başlıyor. İlk sahifalarda ak ve karayı ayıracak bir muhakemenin ortada kırıntısı yokken elde satır şunun hesabı tamam, bunun defteri dürülmüştür demenin hiç bir inandırıcı tarafı olmadığı gibi,

o tür kesip biçmeler üzerine inşa edilen gövdeli ve gösterişli sonuçların da temelli bir yanı olacağına ihtimal vermek zordur.

Bir tarafı batırırken, «**çağdaş bilim niteliği**»ni öbür tarafa —mark-sist okula— armağan etmenin de hatıra getireceği türlü sorular vardır. Her şeyden önce armağanı alan kendileri. Ama veren? O da kendileri! Alışık olduğumuz değer ölçülerini ve anlayışını altüst eden bir davranış: Kendi göğsüne kendi eliyle en yüksek liyakat nişanını takmak. «Bilimsellik»den mi sual ediyorsunuz? O yalnız bizde, bizim cebimizdedir der gibi bir hal! Peki ama o vakit de kalkıp «**çağdaş bilim niteliğini kim kaybetmiş de bir Nutî, Rowthorn ve (araya kendini de koymayı unutmaz elbette) bir Divitçioğlu bulmuş!**» diye sorsalar verilecek cevap ne olur? Aslında o meşhur «**bilimin laübaliliğe tahammülü yoktur!**» sözünün tam hatırlanacağı yer ve zamanmış ama elde olmayınca! Hakikat şu ki: Falan veya filan akım tükenmiştir, bundan böyle de vereceği bir şey kalmamıştır yollu bir kâhinlik veya yıldız falcılığı ile bugüne kadar ne bir okul alaşağı edilebilmiştir; ne de bir başkasının «**çağdaş bilim niteliği**»ni yakasına —hem de kendi eliyle— takıp şereflendiği görülmüştür.

*

Sırası gelmişken bir kaç cümle de şu meşhur «**bayağı iktisat**» üzerine! Tabir, bilindiği gibi, Marx'm klasikler-sonrası için kullandığı «**vülger-ekonomi**»nin karşılığı! Burada neo-klasik iktisat ve özellikle onların izliyicileri (Swan, Solow, Samuelson v.b.) için kullanılıyor. «**Vülger**», kelime olarak, sathi, derinliği olmayan demek; o haliyle de aşağılatıcı, hafife alıcı bir havası var. Marx tarafından da her halde öyle olduğu için seçilmiş olmalı. «**Vülger iktisatçılar**», ona göre, «**üretim sistemini boyunduruk altına alan kapitalist üretim tarzının temsilcilerinin ilişkilerini, kavramlarını v.b. dile getirmekteler.. ve bütün bunları doktriner bir görüntüye büründürmek isterken bunu yöneten zümre olan kapitalistlerin hesabına yapmaktadırlar**». «**Vülger iktisat**», genellikle klasikler dahil marksist olmayan iktisatçılar için kullanılan «**burjuva iktisadi**»nin tür olarak bir gömlek aşağısı! Klasikler, Marx'a göre, burjuvazinin üretim ilişkilerinin iç örgüsünü açıklamadaki hizmetleri ile ne de olsa bilimsel katkıları olan kişilerdir. «**Vülger iktisat**» ise, arkadan gelip klasiklerin vardıkları sonuçları daha da sulandıran

sığ ve sathi iktisatçıları topluca ifade için kullanılmaktadır. Görünürde bir takım ilişkiler varmış da onları açıklıyormuş gibi etraflarında dönüp dolanan, bilimsel ekonominin verdiği bilgi malzemesini en kaba tarafı ile biteviye çiğneyip duran ve aslında burjuvazinin o kendini beğenmiş dünya görüşünü ukalaca ve bilgiç bir edâ ile sistemleştirmek-ten, ebedi gerçeklermiş gibi ilân etmekten ötede başardıkları bir iş olmayan iktisatçılar! Hepsi ve hepsi «vülger iktisat» başlığı altında bir araya geliyor.

İşte çağdaş marksistlerin, Marx'dan alıp neo-klasik okula kaydıkları «vülger iktisat» in aslı astarı bu! Divlçioğlu'nun türkçeye aktarırken yaptığı ise, belki daha vurgulayıcı olmak için, sathiliği bayağılığa çevirmekten ibaret kalıyor. Evet, «vülger iktisat»dan «bayağı iktisat»a (40). ikisinin aynı şeyler olmadığını her halde uzun uzun açıklamaya gerek yoktur. ilkinin taş çatlasa belli bir vekar çizgiden aşağıya indiremezsiniz. ikincisi öyle değil: dilediğiniz kadar aşağılamak mümkün. «Vülger»de, ne kadar zorlarsanız, bir hafife alma veya dudak bükmeden öteye geçemezsiniz. «Bayağı»da ise alta doğru bir sınır yoktur: istediğiniz çukura veya batağa daldırıp çıkarabilir, hatta kare'sini almayı düşünebilirsiniz («bayağının bayağısı»). Arada açıkça ikrar edilmemiş (çoğunlukla bilinç-altı) hedef şu: Başka türlü hızını alamadığınız kin ve öfkeye, ele hazır fırsat geçmişken ufak kelime kaydirmaları ile daha rahat bir boşalma imkânı sağlamak! Din ve mezhep kavgalarını bir nebze olsun tanıyanlara yabancı olmayan bir taktik bu: Dün olduğu gibi bugün de, gönlünden geçirdiği halde dilediğince söyleyemediğini (veya söylese ciddiye alınmayacağını bildiğini) süsleyip püsleyip üstün kişinin —peygamber de olabilir— dudakları arasına oturtup «öyle buyurdular!» havası içinde paketleyip

40) Aslında «vülger» şu veya bu dilin tekelinde olan bir kelime değildir. Marx'ın orijinal Almanca metninde olsun, İngilizce, Fransızca ve muhtemelen diğer dillerdeki çevirilerinde aynen kullanılmıştır. Terim Almancaya da yabancıdır. Esasında Marx'ın, Alman dilinin çok geniş ifade imkânlarına rağmen, bol yabancı terim ve deyim kullanma merakı vardır. O kadar ki, orijinal Almanca metinler sonunda yabancı kelimelerin Almanca karşılığını veren bir sözlük ilâvesi mutad hale gelmiştir. Aynı şey Türkçe için de düşünülebilirdi. «Vülger» kelimesini aynen alıp («vülgarizasyon»u zaten kullanıyoruz:) manasını açıklamak «bayağı»laştırmaktan hem daha bilimsel, hem de daha ağırbaşlı olurdu. Ama istenen ağırbaşlılık olmayınca!

rahatça sürmenin hesabı yürütülüyor olmalıdır. Islâm düşüncesinin yalan veya yakıştırmaya hadîslerle dolup taşdığını bilmeyen kalmamıştır sanırız. Arkadan gelenlerin kelimelere tasarruftaki katılığı ve üslup hırçınlığı baştakilerden her halde kat kat fazla oluyor.

Bu katılık ve hırçınlığın ilk pianda neo-klasik okulu hedef aldığı yukarıda sebepleri ile açıkladık. Marksizmin tam tutunup yayılacağı beklenen yıllarda (1870'ler ve sonrası) güçlü bir akımın her şeyi alt-üst ettiğini görmenin kırıklığı ve öfkesi içe dönük, hareketsiz kalmazdı. «Vülger» demek bile artık yeterli değildi; mümkün olsa daha vurucu, vurgulayıcı ve aşağılayıcı bir kelime ile yeri değiştirilmeliydi. Batılı marksistler halâ Marx yadigârı «vülger»i (kendi dillerinde olmasa bile aynen) sürdürürlerden, kelimeyi kaşla göz arasında daha ağırtı ve aşağılayıcısı ile el değiştirmek hünerini bizimkiler göstermiştir. Öbürkiler yılanmış klişeyi çiğneye dursunlar, kelimenin üstüne basa basa şöyle ağız tadıyla bir «bayağı» (ve sıkışınca: bayağının bayağısı) diyebilmenin keyfini ve ferahlığını sürdürmek bizimkilerin tekelindedir.

«**Bayağı**»lığı getirip neo-klasik doktrinin alnına yamarken uzun bir ihanetin, adeta kan davasının nihayet ve nihayet öcünü almış insanların rahatlığını neredeyse yüzlerinde okumak mümkün olacaktır. «**Bayağı** iktisat».. Hayır garipsemeyin; öyleleri için hiç de «abartılmış bir ad değildir» bu! «**Bayağı**» sayılmanın sebepleri daha önce açıklandı: Görünürde bilimsel, fakat gerçekte egemen sınıfın çıkarlarını haklı göstermeye yarayan bir takım ilkeleri ağızlarında biteviye çiğneyip durdukları, yahut —öyle diyor Divitçioğlu— «temcit pilavı» gibi koyup kaldırdıkları için bayağı! Kapitalist sınıfın menfaatleri çizgisinden bir karış ayrılmadıkları için bayağı! Zaten bütün bir topluluğa konulan teşhis açık ve kesindir:

«**Kapitalist üretim tarzının (emperyalist dönemde) egemen ideolojisinin yarattığı neo-klasik teori**» (Önsöz)

Peki ama kimlerden kuruludur bu neo-klasik teori? Cevabı bir başka sahifada yine kendinden dinleyelim:

«Neo-klasikler deyimi ile hem Walras, Böhm-Bawerk, Pareto, Marshall, Wicksell gibi eskiler, hem de Samuelsen, Solow, Swan ve Ferguson gibi neo-neoklasikleri kastediyoruz» (s. 159).

Ayrı bölümlerden alınan iki cümleyi alt alta oturtunca ortaya çıkacak sonucun tepemizden aşağı bir soğuk duş etkisi yapmaması mümkün değildir: Bütün bir topluluğa kapitalist üretim tarzının egemen ideolojisinin ürünü damgasını vurduktan sonra, o topluluk içinde sıralanan dev isimlerin, söz gelişi bir Walras, Böhm-Bawerk ve Marshall'in, kapitalist üretim tarzının emperyalist dönemde yoğurup yontup ortaya salıverdiği figür ve figüranlar haline getirildiği dikkatten kaçmamış olmalıdır. Yürütülen mantık dizisini şaşmadan sonuna kadar izleyen okuyucuda (hele -haksız değil elbette- hocanın ağzından çıkana gövdesiyle teslim olan saf ve inançlı cinsten ise) hayal kırıklığı ile karışık öfkeyi göz önüne getirebiliriz: Bunca zaman Walras diye göklere çıkarılan şöhretler meğer maddi altyapının üste basit birer yansımasından başka şeyler değilmiş! Gerçekler apaçık ortada, gözler önünde durup dururken burjuvazinin egemen ideolojisi basbayağı sahne figüranlarını bize meğer süsleyip püsleyip devler ve dehâlar olarak sürmenin -o pek sevdikleri deyimle: «yurtturma»nm-kolayını bulmuş (marksist gözle ideolojiden beklenen de o değilmi?). Dehâ ve yaratıcı zekâ diye bir şeyden -Marx her halde bir istisna olmalı- söz etmenin de artık yeri ve manası kalmamıştır. Şimdiye kadar dehâ saydıklarımız kapitalist üretim tarzının emperyalist dönemde yarattığı ideolojinin yan ürünlerinden ibarettir (hepsi iyi hoş da şu kapitalizmin emperyalist dönemi ile -şayet o alışılmış ünlü tekerleme burada da ezbere tekrarlanıyor değilse- bir Walras veya Marshall ilişkisini hayal gücümü ne kadar zorladysem bir türlü oluşturup yerine oturtamadım. Özür dilerim).

Evet, teker teker her biri ve hepsinin toplamı olarak neo-klasik okul kapitalist sistemin izinde ve dümen suyunda! Nasıl ve nereye kadarmı? Orasını yine Divitçioğlu'ndan sorup öğrenelim. Yürütülen muhakeme aşağı yukarı şöyledir: Neo-klasik okul iktisadi enderlik kavramından yola çıkarak kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçları birbirine denk getirme çabasını konu alıyor. Fert, tüketici olarak sınırlı kaynakları kendine en yüksek fayda sağlayacak (marjinal faydalarını

eşitleyecek) şekilde, üretici ve müteşebbis olarak en yüksek hasılayı elde edecek şekilde kullanır. Ancak,

«Akılcı ve homoeconomicus olan birey, iktisadi seçim konusundaki davranışlarını tam bir serbestlik içinde yürütebilmesi için, eldeki kaynakları mutlak olarak tasarruf edebilmesi gerekir. Bu gereklilik ancak özel mülkiyet ve girişim serbestliği kurumları ile sağlanabilir. Öyleyse sonsuz gereksinmeler ile sınırlı kaynaklar arasında seçim yapan birey ister istemez özel mülkiyet ve girişim serbestliğinin geçerli olduğu bir toplumun üyesidir. Bu toplum ise kapitalist toplumdur...» (s. 5).

İşte baştan beri o büyük laflarla «kapitalist üretim tarzının egemen ideolojisinin ürettiği neo-klasik okul»un kapitalizmle alacağı vereceği bundan ibaret! Sınırlı kaynakların akılcı seçimi onlar üzerinde ancak özel mülkiyet ve girişim serbestliği ile sağlanmış olabilir deyip hepsinin üstüne kapitalizm kılıfını çekivermek! Her şeyin bu kadar kolayından alındığı bir ortamda elbette söylenecek çok şey vardır.

Önce metot açısından: Teorik iktisadın ve genellikle her türlü teorik çalışmanın temelinde yattığını bildiğimiz soyut model tekniği ile yaşanan gerçeği karıştırmaktan gelen yanlış bir teşhis ve değerlendirme karşındayız (41). Tüketici ve üretici sıfatıyla kişi rasyonel olarak tercihlerini fayda ve kâr maksimizasyonu peşinde yürütür denildiği için bundan hemen onun su katılmamış bir kapitalist olarak düşünüldüğü sonucunu çıkarmak çok acele ve yanlış olur. Yapılan şey bilim adamının, daha önce de belirtildiği gibi (s. 28) diğer dallarda yaptığından farklı değildir: Tesadüfleri ve bozucu etkenleri bir an için gözden silip seçilen faktörü veya faktörler dizisini, büyüteç

41) Model ile gerçeği karıştırmanın sonuçlarını kitapta yer yer görebiliyoruz. Sahife 161 de şöyle deniyor: «Neo-klasikler kurguladıkları bu dünyayı öyle bir matematik aygıtla sergilemişlerdir ki, bu aygıtın mükemmelliği tartışılmaz. Fakat yine de bu aygıt, onları öyle bir açmaza sokmuştur ki, temsilcilerinden en ünlüleri «biz modeli oluşturuyoruz, gerçek dünyayı değil» diyebilmişlerdir». Bize göre, soyut düzeyde model tekniği ile çalışan bilim adamı için yerden göğe kadar doğru bir söz! İktisatçı elindeki pür analiz âletleri ile ilk adımda elbette gerçek dünyayı değil, modeli karşısına alıyor, onu oluşturuyor: Belli davranış türlerinin saf ve öz mantığına o yoldan varacağını bildiği için! Bir açmaz değil, tek açar ve çıkar yoll!

altına getirilmişçesine, iri ve kalın çizgileri ile göz önüne sermek! Bu basit bir metot uygulamasından ibaret; yoksa seçilen faktör dizisi lehine bir değer yargısı değildir. Burada da aynı suretle, fayda ve kâr maksimizasyonu kaynaklara serbestçe tasarrufu ve alternatif kullanımlarda marjinal faydaları eşitlemeyi gerektireceğine göre bunlarla özel mülkiyet ve girişim serbestliği lehine değerlendirme yapılmıştır; o halde yürütülen düşünce kapitalist-yanlı'dır deyip işin içinden çıkmak o konuda yapılabilecek tenkitlerin her halde en kolay ve ucuzu olmaktan öteye geçmez. Göze daha rahat görünsün diye belli çizgileri haddinden fazla sivriltilip vurgulamakla meydana getirilen modele «ideal tip»e gerçeklik sıfatı verip arkasından işte suçluyu yakaladım diye sevinç çığlıkları koparmanın, esasında, üstüne bir takım soyut kavram ve ilişkilerin giydirildiği bir modeli, isterse-niz bir mankeni suçlu diye kucaklayıp yola düzülmekten farkı yoktur.

Buraya kadar işin metot tarafı. Bunun dışında bir de, neo-klasik teoriye «kapitalist» damgasını vururken sürdürülen bir muhakeme ve mantık tarafı var ki orası bütün bütün düşündürücü! Divitçioğlu'na göre neo-klasik okulun çıkış noktası «İktisadî enderlik kavramı»dır (s. 3) (42). Kapitalist üretim tarzı ise, yine Divitçioğlu'na göre, «bir enderlik iktisadidir! Kapitalist üretim tarzında kaynaklar ender, buna karşılık, bireyin gereksinimleri sonsuz olduğundan, bu kaynakların kullanılmasında seçim zorunludur» (s. 160). O halde neo-klasik okul, çıkış noktası ile, kapitalist üretim tarzının izi üzerindedir denebilecektir.

42) «Enderlik» kavramını neo-klasik iktisadın çıkış noktası olarak almanın da çok su götürün tarafları vardır. Marjinalizmin sübjektif bakış açısı karşısında araçların enderliği tamamiyle maddî objektif (kendi deyimleri ile: «mesnel») bir unsuru meydana getirir. Elle tutulabilir, sayılabilir bir unsur ki sübjektivist teoride olsa olsa ihtiyaç şiddetine etkisi bakımından dolaylı bir rol ve pay sahibi olduğu düşünülebilir. Bu dolaylı etkileme bir yana, enderlik marjinalizme öylesine ters ve uzaktır ki, neo-klasik okulun belki en amansız tenkitçisi olan G. Cassel «enderlik ilkesi»ni (Prinzip der Knappheit) kendi pozitif sisteminin hareket ve başlangıç noktası olarak seçmiştir.

Yukardaki satırları, acaba ben mi yanlış anlıyorum diye, tekrar tekrar okudum. Fakat hayır! «Enderlik iktisadı»nın nasıl olup da yalnız kapitalist üretim tarzının bir özelliği olduğu, o halde kapitalist olmayan bir sistemin kaynak enderliğine ve hele şu seçiş derdine nasıl bir çare bulacağı benim için başından sonuna bir bilmece olmakta devam etti (43). Kıt (yani ender) kaynaklarla sonsuz ihtiyaçları karşılaştırıp aralarında akılcı bir denge sağlamak, bildiğimiz kadar, iktisadın her yerde ve her türlü için geçerli olan kuralı ve hatta alın yazısıdır. Bir sosyalist toplumun dahi yöneticileri önüne sereceği iktisadi problem bundan başka türlü olmasa gerektir. İtalyan iktisatçısı Barone, Robinson Crusoe modelinin esasında bir sosya-

43) Tatmin araçları enderliği ile sonsuz ihtiyaçlar arasındaki uyumsuzluğun gerçi yalnız kapitalist toplumlara mahsus olmadığını açıklayan cümlelere «Değer ve Bölüşüm»ün ilk sahifalarında (s. 3) rastlıyoruz. Fakat dikkat edince bunların yazarın kendi görüşleri olarak değil, neo-klasik okulun (bayağı iktisadın) tenkit edilen a historik görüşünü anlatmak için kâğıda döküldükleri anlaşılıyor. Divitçioğlu kendi düşüncelerini sahifa 160'dan yukarıya aktardığımız cümlelerde dile getirmiştir. «Enderlik iktisadı», ona göre, kapitalist üretim tarzının değişmez sıfatıdır. O halde seçiş ve maksimizasyon kavramları da o tip bir ekonomi için geçerli sayılabilir. Enderlik ve öylece araç - ihtiyaç uyumsuzluğu kapitalist düzene mahsus olduğuna göre, kapitalist olmıyan bir sistem (sosyalist sistem) kaynak enderliğini ve binnetice seçiş problemini tamamiyle gerilerde bırakıyor olmalı ki bunun kapalı bir kışla hayatında ihtiyaçların sık buğaz edilerek kıt kaynaklara denk getirilmesi şeklinden başka bir yorumunu bulup kafamız içinde oluşturmak mümkün değildir. Başka bir çıkış noktası varsa orasını bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey şu: Peşinde bunca mürekkep akıtılan sosyalist düzeni sevimsiz göstermek ve gözden düşürmek için gerekçe aransa bundan mükemmeli bulunamazdı. Kaldı ki, tek tek kişiler için ihtiyaç araç gerginliğinin ve seçiş dâvasının zoraki ortadan kaldırılabilirdi düşünülse dahi, aynı dâva bu defa boyutları büsbütün genişlemiş halde asıl karar birimi olan yönetici takım önüne dikilmiş olacaktır. Dâva aynı dâva: Ender kaynaklardan ne kadarı uzay çalışmalarına, ne kadarı silahlanmaya, ne kadarı sivil ihtiyaçlara tahsis edilecek? Meek haklıdır: «Geleceğin sosyalist 'commonwealth'inde, görünüşe bakılırsa, Keynes'den, hatta Marx'dan çok Pigou'nun heykellerine rastlanacak. Sosyalizmde ne olsa, tarifi gereği, Keynesien depresyonların yeri yoktur. Marksizm ise, Oscar Lange'nin dediği gibi, bir merkez bankasının nasıl yönetileceğini bize öğretmez. Ama sosyalizmde olan bir şey Varsa o da Pigou'nun peşinde olduğu kıt kaynakların alternatif ihtiyaçlara akılcı yoldan nasıl bölüştürüleceği (allocation) problemidir»; R. L. Meek, *The Rise and Fall of the Concept of the Economic Machine*, Inaugural Lecture, s. 13. Leicester 1965 (Bu kısa notu da, daha önce bir çokları gibi, Dr. Ahmed Güner Sayar'a borçlu olduğumu teşekkürle belirtmeliyim).

list liderin tutumuna mükemmelen uydurulabileceğini inkâr edilemez biçimde isbatlamıştı. Daha önce de belirtildiği gibi, günümüzün marksist iktisatçıları arasında dahi marjinalizme karşı çıkmakla dâvaya fazla bir şey kazandırılmış olmayacağı idrakine varanların sayısı pek de az değildir. Her şeyin altında kapitalizmi ve kapitalist üretim ilişkilerini arayıp bulma sevdası her halde gününü çoktan doldurmuş olmalıdır. E. Heimann, işleyişleri bakımından kapitalizm ve sosyalizmin paralel yapı özelliklerine sahip olduklarını söylerken elbette yanılmış olmuyordu (44). Fakat o konuda da en doğrusunu, bize kalsaydı, yine Schumpeter söylemiş olmalıdır.

«İktisat teorisinin ve mantığının mutlaka «kapitalist» bir muhtevast olması gerekmeyeceğini bundan yarım yüzyıl önce Pareto ve Barone ortaya koymuşlardır. Sovyet iktisatçılarının da bu gerçeği ergeç keşfedecekleri beklenir. Sonra zamanımızda millî gelir hesapları ve tekniği de komünist olmayan ülkelerde hızlı bir gelişme kaydediyor. Geleneksel iktisat teorisi de aynı suretle buna kendini uyduracaktır» (45).

Kapitalizm ve sosyalizm arasında yapı şartları itibariyle ortak taraflar, öyle görünüyor ki, ayrıldıkları noktalardan çok fazladır. Uygulama tarafı iki sistemi kâğıt üzerindeki görünüşlerine nazaran gitgide daha fazla yaklaşımaktadır. Satıhta dönüp dolaşmaya alışmış bir göz hep doktriner ayrıklara takılıp kaldığı için derindeki birleşmeleri kolaylıkla atlıyabiliyor. Aslında politik eğilim ve birikimlerimizin esiri olarak şuraya kadar biz «bümseller»in, ondan ötesi «bayağı»ların diye iktisadi bölüm bölüm birbirine küskün kamplara ayırmadan önce, hepsi için geçerli ve o anlamda üniversal prensipleri ısrarla ve altını çizerek belirtmek bir ilim ve hakikat borcu olmalıdır. Çünkü öyle prensipler uydurmadan değil, gerçekten vardır ve bunu inkâr etmek iktisat ilmini toptan inkâr demek olur.

Bütün bu söylenenlerin, ne var ki, ortodoks marksisti ucuz ve kolay teşhisten caydırmaya yeterli olacağını sanmak safdillik olur. O söyleyeceğini söylemiş ve noktalamıştır: Bizden değilseniz karşı taraftansınız! Marx'ın dünyası esasında uzlaşma değil, kopma, ayrılma

44) E. Heimann, *History of Economic Doctrines*, s. 174, New York, 1945.

45) J. A. Schumpeter, a.g.e., s. 1159.

ve biri öbürüne ters düşme dünyasıdır. Ahenkleşmeye değil, zıtlaşmaya giden bir dünya! İfade ve üslup tarafının da bu temel çizginin dışında kalmış olacağı düşünülemez. Tek bir noktada olsun uzlaşma ve karşı tarafa hak tanıma marksist tartışmanın bilmediği ve tanımadığı bir üsluptur. Ortalama bir marksistle fikir ayrılığı halinde iseniz normal bir tartışma platformunda olmayacağınızı peşinen bilmeniz lâzımdır. İster dışındakilerle, ister iç çevredekilerle münazara, marksist için, ancak muhatabın «hesabını görmek», defterini dürmek anlamına gelir. Bir taraf öbürüne yükleniyorsa bu medeni ölçüler içinde bir tartışma değil, hasım tarafı hedef tahtası olarak namının karşısına almak demektir. Onun için, «Değer ve Bölüşüm»ün hemen ilk sahifasında «Samuelson, Böhm-Bawerk'ten beri bütün eleştirilere rağmen ayakta kalabilen Marx'ın işini son bir kurşunla tamamlamak için..» (Giriş, s. 1) denilmesini basit bir benzetiş manasına almamalıyız. Yetiştigi hava içinde yazar öyle düşünmekte ve konuşmakta mâzurdur. Her şeyin bir «kavga» (toplumsal kavga) mihverdi etrafında dönüp durduğu bir fikir dünyasının havasıdır bu! Tiyatromuz, diyordu Berthold Brecht, «toplumsal kavgamızın parçasıdır». İlim de aynı mantığa uyarak «toplumsal» (kendi deyişleri ile: «sınıfsal») kavganın emrine ve hizmetine verilince en küçük bir fikir ayrılığının tarafları alışık olduğumuz münazara sınırlarından öteye taşırmasında yadırganacak bir şey yoktur. Bunu belki bir adım ötede diyalektiğin değişmez mantığına bağlamak da hatıra gelir: Kendinizinkini ak görüyorsanız karşıdakini kara, kapkara renklere boyanmış göreceksiniz demektir. Ortada griye çalan renk tonları yoktur ve olamaz. Her inkâr (negation), ne vakit geleceği belli olmayan senteze varıncaya kadar, karşıdakinin tam ve mutlak reddi havasını taşır. Şuraya kadarı yanlış, ondan ötesi doğrudur yollu alacalı bir renk karışımı bu ak ve kara kontrastı içinde söz konusu edilemez. Marksist olarak sizinki tam doğru olduğuna göre, karşınzdaki tam ve mutlak yanlış demektir ve bunun ilerisinde fazladan bir isbat ve delil talep etmeye hakkımız da yoktur. Hem diyalektik mantık, o çürütülemez (!) bilimsel yaklaşım öyledir dedikten sonra ille daha fazlası diye direnmek kimin haddine? Neo-klasik teoriden söz edilirken Divitçioğlu'nda yadırgayarak okuduğumuz «yanlışlığı bilimsel olarak kanıtlanmıştır», «dönemini doldurmuştur» v.b. sözlerin o kadar rahat söylenebilmiş olması geride ancak o türden bir mantıkla açıklanabilir. Marksizmde en basit, hatta masum fikir ayrılığının bile hemen hırçın bir tepkiye, karşı fik-

rin ses ve soluğunu kesmeye (tasfiye'ye) dönüşmesi aynı mantığı sonucu olmalıdır.

Bütün bunlar, söylemeye hacet yok ki, marksizme apayrı bir ifade ve üslup özelliği getiriyor. Derecesi gerçi birinden öbürüne değişik: Kiminde daha ölçülü, kiminde daha hırçın ve ölçüsüz bir inkâr ve zıtlaşma üslubu! Bu ölçsüzlüğün zaman zaman kabarıp taşıkça, önünde hiç bir değer ve saygınlık barajı tanımadan nerelere; hangi boyutlara tırmanabileceğinin açık bir örneğini «Değer ve Bölüşüm»ün 105 inci sahifasında Marshall hakkındaki sözlerde görebileceğiz:

«Bütün neo-klasik iktisatçılar içinde bir tek kişi,, uzun dönem normal arz fiyatı sisteminden bahsetmek cüretini göstermiştir. Bu ünlü Marshall'dir. Fakat buna rağmen, Marshall hemen arkasından, 360. derscelik dönüş yaparak,, işçi ücretinin ve... sermayenin faizinin reel maliyetleri oluşturduğu teorisini bize yutturmaya kalkışmıştır (Robinson 1968). Marshall hep böyledir zaten. Tüketici arığı kavramını da Dupuit'den aldığı halde Principles'de onu ancak bir dipnota zikretmek lütünda bulunmuştur (*).»

Yukardaki satırları okurken, başkalarını bilmem ama, sırtımdan aşağı buz gibi bir ürperme hissettiğimi gizlememeliyim. İnsan marksist de olsa dil ve üslup denizliğinin bu denlisine kendinde hak görmemeliydi. Bir Marshall ki adı her zaman saygının da üstünde ve ötesinde bir hayranlık, hatta huşû ile anıla gelmiş! Kime ve neye karşı olursanız olun (belki kararlı bir anti-Mark da olabilirsiniz), ciddiyet ve ağırbaşığı büsbütün kulak arkasına atmayı düşünmemişseniz, değil kendi kaleminizden, başkalarınınkinden dahi çıkmasına tahammül edemeyeceğiniz bir yığın argonun getirilip bir Marshall üzerine boca edildiğini görmek: Marshall «... cüretini göstermiş»; Marshall «bize yutturmaya kalkışmış»; «Marshall hep böyledir zaten!» (imrenilecek mahremiyet) ve nihayet Marshall fikir ve kavram hırsız: Falan şeyi filandan almış da ancak bir dip-notta sözünü etmiş! İleri sürülen fikirler belki Robinson'undur denecek. Olabilir. Ama bizim burada üzerinde durduğumuz fikir değil, ifade ve üslup tarafıdır. Fikir şunun ya da bunun olabilir. Fakat sataşma ve argo tarafı orijinal kelime yapısı ve dizisi ile -hiç merak edilmesin- inkâr edilemez ve başkalarına devrolunamaz biçimde Divitçi-

(*). Sıyahlar benim.

oğlu'nun patentini taşır. Keşke, diyeceği geliyor insanın, Mrs. Robinson türkçe bilip türkçe yazaydı da fikir tarafı gibi şu argo yığın-
tığı da onun kaleminden çıkmıştır diyebilseydik. Fikir tarafında da
-orasına değinecek değiliz dedik ama- söylenecek bir yığın şey var!
Hepsi bir yana, şu tüketicisi artığı kavramını Marshall'ın Dupuit'den
alıp işi yalnız bir dip-notta geiştiriverdiği iddiası! insafalı olmak lâ-
zım: Velev bir yerde adını verdikten sonra oturup kalkıp sayıklar-
casına Dupuit diye tekrarlamasını beklenecekti? Hiç kaynak gs-
termeden alanlara ne demek lâzım? Sonra, Marx dahil, kim yeni bir
şey söylemiş de daha önce kimsenin hatırından geçmemiş veya de-
đinilmemiř olsun? Talep elastikliğini açıklamakta Marshall'ın büyük
katkısı cümlenin malumu; ama daha önce bilinmeyen bir şeymiydi
talep elastikliği? Hiç de değil! Bazen bilinene adını takmak da, ha-
diseye elle tutulur bir hüviyet, adeta kişilik kazandırma cihetiyle,
onu yeni baştan keşfetmişesine önem taşır.

Hayır, bütün bunlar bir adamı, hele bir Marshall'ı yere vurma-
ya yeterli şeyler değil! Bu derece üstüne varmak ve böylesine bir
husumet çukuruna batırıp çıkarmak için adamın geride büyük, pek
büyük bir kabahati veya kabahatleri olmak lâzımı! Bu kabahatler
mehulmz değildir: Marshall, her şeyden önce, Marx'm sermaye
anlayışına ters görüşün (Senior'la beraber) baş temsilcisidir. Fakat
ondan da önemli olarak, Marshall marksist görüşün fikir dünyasına
yayılıp hükmetmesi beklendiği bir sırada Principles'in bilim dünya-
sında şüphe götürmeyen büyük otoritesi ile her türlü sızmalara yo-
lu kapamış olmakla da üzerine husumeti çekecekti. O dev, fakat
suçlu gövdeye -Principles'e- bakıp bakıp «hırsız mali, n'olacak!» de-
menin keyfine geçekten doyulamazdı.

Marshall'e ve genellikle neo-klasik okula karşı eleştiri biçimi
-saldırı demek daha doğru olurdu- marksist yazarlarımızın dil ve ifa-
de tarafında karakteristik yanını göz önüne seriyor. Her şey orada
ve onlarda dikinedir; her şey kahr ve inkâr boyutlarındadır. Batılı
marksistin üslubu bizinkilerin yanında çok ll ve ağır başlı sa-
yılır. Batıda marksizmin «hoca» diyeceğimiz akademik temsilcisi ile
sokak dergisinin yazarı arasında dilce, slupa sayılamayacak fark-
lar, derin ayrılışlar vardır. Ama bizde aynı yazı, bakıyorsunuz, ss-
lenip pslenip, hatta daha da ağırlaştırılıp birinden, öbürüne rahat-

İlkia ve fütursuzca atlayabilmiş, baş köşeye gelip kurulmuştur. Çoğu zaman düşünmüş ve cevabını bulmaya çalışmışımdır: Bir Meek'in (veya bir başka marksist bilim adamı da olabilir) konuyu ele alış tarzı, eleştiriyi cevaplama biçimi neden bizimkilerden bu kadar farklı olsun? Neden işi -hatta aralarında- sövme ve aşağılamaya gitmeden ağır başlı tartışmak mümkün olmasın? İnsan einde olmyarak batılının efendice üslubunu özlemekten kendini alamıyor (bizimkilere sorulsa belki sahte, çitkırıldım burjuva terbiyesi diyeceklerdir). Bir Böhm-Bawerk düşünölsün: Marx doktrininde derin ceriha açan o yaman eleştirisi ile beraber ne kadar ölçölü, hatta saygılı idi! Marx'ın «ileri, en ileri çizgideki düşünce gücü»ne (kendi sözleri ile: «eine Denkkraft allersrsten Ranges») (46) hayranlığını açık açık söylemekte hiç bir sakınca görmemişti. Değme fikir ve bilim adamına nasip olmayan bir takdir, hiç bir art niyet ve iç pazarlık konusu olmayarak, satırlar arasına rahatça gelip oturabilmiş! Neden ve nasımı? Çok açık bir sebepten: Çünkü başka burjuva iktisatçıları gibi Böhm-Bawerk de tenkit alanını hiç bir zaman karşısındaki -hani bir kurşunla- «işini tamamlayacak» bir arena olarak görmüyordu. Öyle görmenin esasında kimseye bir yarar getirmeyeceği de ortada idi. Bir Marshall'i boydan boya donatmakla ne Marshalli büyüklüğünden bir miiim kaybeder; ne de donatanın entellektüel boyu kıl kadar uzar! Nasıl ki, Böhm-Bawerk'in yukardaki sözlerinden dolayı Marx karşısında en ufak bir küçümeye uğradığı söylenemeyeceği gibi! Yalnız arada kendi hesabıma ufak bir aksilik olmalı: Berikilerin boyu posu -çok şükür- ne halde ise yine öyle; ama ben Böhm-Bawerk'in adını anmakla kendimi göz göre -bir başka kanattan- nasıl bir karalama ve çamur atmanın önüne attığımı farketmiyor değilim: «Emporyalizmin iktisatçıları ve onların Türkiye acentaları Marksizme ilginin canlandığı zamanlar Böhm-Bawerk'i hatırlayıp piyasaya sürmekten geri kalmıyorlar». Bu sözler Dr. Yalçın Küçük'ün! Bir acentalığa haydi biz de gönöl rızası ile talip olduk diyelim; ama o

46) E. von Böhm-Bawerk, Kapital und Kopitalizms (Erste Abteilung: Geschichte und, Kritik der Kapitalizms-Theorien), s. 528, Innsbruck 1914.

kadarı ile bitmiyor ki! Arkası var: «Kapitalist ve ancak kapitalist kadar kör olan burjuva bilim adamı!» (47)

Evet, «çağdaş bilim nitelliği»ni kendi başlarına sürdürdükleri söylenen marksist iktisatçılarımız işte bunlar! Sürdüredursunlar; orasına diyeceğimiz yok. Yalnız arada zihnimizi kurcalayan ufak, önemsiz bir nokta kalıyor: Bunca lâf kalabalığı arasında ben-ayıp değil ya şu meşhur «bayağı iktisat»ın ve «bayağı iktisatçı»nın yolunu izini kaybettim. Nerelerde, kimlerin tarafında ve kimlerle beraber olduğunu bir gören bilen varsa açık adresini lütfedip bana da bir bildirsel..

Dozu, çeşnisi birinden öbürüne değişmekle beraber, alışılmışın üstünde dil ve üslup sivriligi marksist yazarlarımızın ortak özelliğini meydana getiriyor. Bilinen Marx sloganları ile bilmediğimiz ve kulak doğunluğumuz dahi olmayan terim ve deyimlerden kurulu karmaşık bir yığın ile karşı karşıyayız. Bir çoğunun aynı pasajda, bazen yarım cümle içinde paketlenmesinden vücut bulmuş bir ifade yapısı: «... kurguladığı şifalı ot üretim fonksiyonunun amacı pelte kurgu dünyası ile...» (s. 192). Evet, alışık olmadığımız orijinal bir dil

47) Yalçın Küçük, adı geçen makale ye dergi, yukarıya aktarılan sözler s. 550 ve 556. İnsan bu ve benzeri sözleri okurken elinde olmayarak, col'un gelişmişinden az gelişmişine geçtikçe (sağdaki gibi soldakinin de bir «asya-gil» türü neden olmasın?) ağırbaşlı ve dengeli üslubun yerini kiminde daha yumuşak, kiminde daha ağıdalı bir argo zenginliği alıyor diyeceği gelir. Hem başkalarına karşı, hemde belki daha fazla kendi aralarında. Karşısındakine hayat hakkı tanımayan, önüne çıkanı dünyaya gelmemiş çeviren bir donatım şenliği! Bu donatımdan bir çoklarımız payımıza düşeni almış olabiliriz. Önce belki ağrınıza gider. Ama sonra bakarsanız sıraya kimler girmemiş! Bir Marshall ile, söz gelimi, aynı safta -tabii yanlış anlaşılmalı: öyle bilgi ve liyakat tarafında değil elbette; donatım tarafında! - yan yana yer almanın. evet o tarafta olsun bir hizâyâ dizilivermenin haz ve eğlencesi anlaşılmasın bir ferahlık getirir. Elinizde olmadan gülmeye başlarsınız ve yenilerle yine elinizde olmadan «şerbetlendiğinizi» hissedersiniz, Duyarlılığınız, alınganlığınız basbayağı uçup gitmiştir. Gerisi mi? «Ne Verseler ona şâkir, ne kıtsalar ona şâd!»

Kurgulu, mekanolu, pelteli (önceki makalede: marmadlı), şifalı otlu bir dil ve anlatım biçimi ki yeterince aşınası değilseniz düşe kalka yol almanın kolay olmayacağını ta başında hesaba katmanız gerekecek! Nitekim yazar da bunun farkında olmalıdır ki kitabın başına çoğu kendi buluşu olan deyimler üzerine bir açıklama koymayı ihmal etmemiştir (48).

Dil ve üsluptan söz açılmışken bir iki noktaya daha açıklık getirmekte fayda vardır. Kelime ve deyim icadı marksistlerimizin -yine derece derece birinden öbürüne değişmek üzere-ortak hobby'lerinden biri sayılır. Bu meraka kapılmış olanların hepsi elbette marksisttir denemez; fakat marksist olup da o merakın dışında kalabilmiş olanlara rastlamamışımdır. Motifler de birinden öbürüne değişir:

48) Bütün bu söz ve deyim kalabalığı içinde okuyucunun -bize öyle geliyor- en fazla merak edeceği şu «şifalı ot üretim fonksiyonu» olmalıdır. Terim, Samuelson'un 1962 yılında yayınlanmış bir makalesinin başlığındaki «The Surrogate Production Function» karşılığı olarak kullanılmıştır. Şifalı otla «surrogate»in ne ilgisi olacağı elbette sorulabilir. Surrogate teknik bir terim: Bir nesnenin yerine konulabilecek daha düşük kalitede ikamo malı demek! Önceki makalede (Birikim, Temmuz 1975) «surrogate», «yerine» olarak alınmış: Yerine üretim fonksiyonu! «Değer ve Bölüşüm»e geçerken «yerine» «şifalı ot»la yer değiştirmiş. Neden şifalı ot? «Hastalık ilaçla onanmazsa onun yerine şifalı ot» kullanılır da onun için! Şifalı ot o halde ilacın «surrogate»dır. «Yerine üretim fonksiyonu» nundan vaz geçip yenisini tercih her halde bu sonuncunun, yazara göre, daha renkli (ve belki de Samuelson görüşünün nihayet bir ot'dan öte ciddiye alınır bir yanı olmadığına İyama noktasında daha etkili) oluşundan ileri gelmiş olmalıdır. Ama işi gerçekten hafife alacaksak ve maksadımız bu ise hatıra pek alâ başka türülerinin gelmesi de mümkündür. Belki daha yaygın ve akla daha yakın olanlar: «Şifalı ot» için yazar baştaki Açıklama'da «Anadolunun her yerinde» diyor. Olabilir. Fakat İstanbul için ben kendi hesabıma o kadar emin değilim. Her iki taraf için de aynı derecede geçerli olsun denecekse -yol göstermek gerçel haddimiz değil- başka bir temsil! salık vermeyi düşünebilirdik. Koyun ve keçi misalil Her halde ilaç ve şifalı ottan daha oz manalı değil. Keçi, malûm, koyunun tam «surrogate»dır. Üstelik arkasında ata yadigarı koskoca bir söz de var (dikkat: Anadolunun her yerinde ve fazla olarak İstanbul'da!): «Koyunun bulunmadığı yerde keçive Abdurrahman çelebi derler!» O halde, «şifalı ot üretim fonksiyonu» yerine «Abdurrahman çelebi üretim fonksiyonu» denilse çok daha manalı, üstelik daha alımlı ve de havamıza daha yakın olmaz mıydı? Bizden söylemesi!

1. Sürekli değişme ve yenileme hevesi (Divitçioğlu'na göre marksist okulun en belirgin sıfatı da burada: «Kendi dinamiği ile kendini aşıp yenileyebilmek») Alışılmışın ilersine, daha ilersine ve mümkün olduğu kadar ileri ucuna atılmayı marksist yazar «aydınsal» görünümün şartı sayar (tersi ise «aydınsal tenbellik») Daha önceki bir araştırmamızda da söylemiştik: Aydınımız, fikir düzeyinde oynamaya gücü yetmeyince, entellektüel gücünü kelime ve kalıplarla oynama tarafında sergilemeye bakar. Osmanlı aydınından Cumhuriyet aydınına ve marksist entellektüele kadar değişmeyen bir kültür özelliğimizdir bu: Yeniliği, kendimizi aşmayı hep kelime ve kalıp tarafında aramışız. Alışılmış dediğimiz bazen öz ve has malımız olabilir; ama mademki alışılmıştır aşılması lâzımdır. Ufak bir örneği «Değer ve Bilişim»ün başındaki Açıklama'dan alalım: Süneklilik! Eskiden elastikiyet derdik; bir zaman geldi, sonundaki şu «kiyet» takısını attık; elastiklik oldu. Derken bir kısmımız osneklik demeye başladık. Artık orada durabilirdik. Fakat hayır. Divitçioğlu memnun değildir. Mutlaka değişmelidir. Teklifi: Süneklilik! Gerekçe: Anadolu'nun her yerinde! Ama süneklilik anlatılmak istenen maksadı esneklikten daha mı iyi canlandırıyor? Öbürünün -alışılmış olmaktan başkası ne? Sünekliliğin üstelik bir alay sevimsiz kelime ve deyimle çağrışım halinde olması da caba! Söze başlarken ne güzel söylemişti Divitçioğlu: «Dilbiliminin alanım olmadığı bilincindeyim»! Ah, diyeceği geliyor insanın, şu güzel bilinç oldu olacak sonuna kadar peşini bırakmasaydı ya! Ama, bir yandan yine düşünüyor da insan, alışılmışa (hele yabancı kökten gelene) dört elle sarılmanın adı «aydınsal tenbellik» olacaksa, başka dilden aktarma «elasticity» ve «Elastizite» deyimlerini kör değneğini bellemiş gibi sürdürüp götürün İngiliz ve Alman yazarların ne denil bir «aydınsal tenbellik» içinde olduklarına bakıp haline şükredeceği geliyor.

2. Deyim ve terim üretmenin bir başka hedefi, marksist vokabüler'e aralıksız argo ve slogan yetiştirmek, arada yine zamanla yerleşmiş ve fazlaca alışılmış olanları daha vurucu ve vurgulayıcıları ile değiştirmek olmalıdır. Marksist yazar burada da «sürekli devrim»e benzer bir sürekli değişim ve yenileme çabası içindedir ve kendisinden beklenen gerçekten de ağırdır: Uzun zaman teşhirde kaldığı için etkinliğini kaybetmiş olanı indirecek, yerine daha az işitilmiş, fakat her halde daha sivri olanı koyacak. Sloganlar da kıyıdaki ça-

kıl taşlarına benzer; Zamanla sert ve köşeli taraflarını kaybedip kadifemsi bir yumuşaklık kazanırlar. Eldeki sloganların bir kısmı bu halde; bir kısmı da yabancı bir dilden «apartılmış» olup esasında abartma ve kabartmaya fazlaca elverişli değıllerdir. Bunlar da atılıp yerlerine şöyle ağız tadıyla ve doyasıya bir deşarj yapmaya -boşalmaya- elverişli olan yerlileri konulacak: Marx'ın «vulgar»inden Dıvitçioğlu'nun «bayağı»sına geçmeyi başka türlü yorumlamak mümkün değıll

3. Türkçe terim üretme ve yaratmada marksistlerimizden hemen hepsi için ortak sayılabilecek bir zaafa da, yeri gelmişken, adını koymadan geçmemeliyiz: Türkçeye vukufsuzluk! Evet, marksist yazarlarımızın Türkçeyi, asgari ölçüde olsun, bildikleri noktasında insanı şüpheye düşüren ciddi sebepler vardır. Bir bakıma belki mâzurlar: Pek çoğu yaş ortalamasıyla ne olsa genç kuşağa mensup! Sonra formasyon eksikliği! Neyin nerede kullanılacağını bilmeyen, sorup öğrenmeyi de lüzumsuz sayan bir umursamazlık içindeler. Başka dillerde en küçük bir imlâ yanlışını, hatta noktalama kusurunu adamın yüzüne çarpan ciddiyeti burada boş yere aramayalım. Dilin ve kalemin ucuna nasıl geldi ise kâğıt üstündeki de öyledir. İnsanın hamurundan gelen bir zaaf olmalı her halde: Bilmediğine, yaşamadığı ve paylaşmadığına önce alâkasızdır. Bu alâkasızlık zamanla yerini hafife almaya, hor görmeye ve boş vermeye bırakıyor. Soranı ve sahip çıkkanı da olmayınca, kelime ve deyim üretmede başkalarından geri kalmamaya bakıyor. Ama sonuç? Türkçenin, inceliğini bıraktık, kalınlığına dahi vukufsuzluğun yarattığı bir sürü sakat doğum ve bir yığın çarpık deyim: Kimi yerde «sapık ilişkiler», kiminde «kissalar», «acubeler».. Sapık ilişki'nin ne demeye geldiğini yazar, çok değıl, önü sıra kimi çevirip sorsa öğrenmekte zahmet çekmezdi. «Parable» karşılığı alınan kissa'nın ise hikâye (öykü) demek olduğunu ve Türkçede eskiden beri hep o manada kullanıldığı hangi sözlüğe bakılsa rahatlıkla öğrenilebilirdi. Acube'nin ne demeye geldiğini açıklamada ise ne kendisine, ne okuyucuya korkarım, hiç bir sözlük yardımcı olamayacak! Çünkü öyle bir söz yok! Ve bütün bunların yanısıra, yalnız birinin değıl, marksist yazarlarımızın hepsinin boy boy ortak, daha doğrusu orta mallan: Birinden öbürüne atlava yuvarlana varlığını sürdüren, belki de sürünen hasta deyimleri ilk akla gelen her halde şu meşhur artık değer ol-

malı! Marx'da bütün bir sömürü teorisini omuzlarında taşıyan kilit kavramın (Möhrwort'in) dilimizde talihsiz karşılığı ikisinin aynı şeyler olmadığını, hatta birinin öbürüne tamamiyle ters düştüğünü anlamak için fazla zorlanmaya hacet yok! «Artık» Türkçede bakiyye (residue) demeye gelir. İşin garabetine bakmalı ki son ikisini ilki ile anlatmak gerekirken tamamiyle tersinden giderek herkesin bildiğini yabancıları ile açıklamaya çalışıyoruz. Neredeyse kendi kendimizden sıkılarak söyleyeceğiz: Yenilen, içilen veya kullanılan bir nesnenin dibinde kalana Türkçede «artık» deriz. «Möhrwort»de ise bilakis bir fazla söz konusudur. «Artık Değer» ile, konuya hiç değilse ilk girenin kafasında Marx'ın anlatmak istediğine taban tabana zıt bir imajın yaratılmış olacağını bunca «aklı evvel» marksistlerimizden hiç birinin farketmemesine ne kadar şaşılmalı azdır. Sanki her şey karşılanmış ve ödenmiş de toplam değer in ta dibinde müteşebbis payı olarak kalmış bir bakiyye ile karşı karşıyayız. «Artık» (residue) üstelik passif bir şey! Aslı 'Möhrwort' ise, bilakis, iradeli ve kasıtlı bir davranışın ürünü: Burjuva'nın sermaye sahibi olmaktan gelen gücünü kullanarak emeği sade kendi geçimini sağlayacak saatlerden ilte çalıştırarak o tazlayı (dikkat: artığı değil), kendine aktarması söz konusudur. Tamamiyle iradeli ve kasıtlı: Öyle masum masum durup oturup «eh, nasibimiz bu kadarmış» der gibi ortada olanı sessiz sedasız cebe indirip değil! Hayır, kapitalist müteşebbis öyle önüne sürülürmüş bir «artığın» değil, «fazla»nın, «üste»nin, üste olanın da üstündekinin pesindedir. O halde, «artık değer» değil, ancak ve olsa olsa «üste değer» denilebilirdi ve öyle denilmesi idi. İkili burjuvayı pek masum, pek zavallı göstermeye ve sonunda suçsuz çıkarmaya yarayacak bir terim: Hani Marx'a kötülük olsun diye bile bile bir oyun oynamak istense bundan daha iyisi, daha etkilisi icat edilemezdi. Marx her halde «akılsız dost akıllı düşmandan besbetter!» sözündeki hikmeti, kemikleri sızlayarak, bir kere daha hissetmiş olmalıdır.

Bitirirken

Epey uzun bir yolculuğun döne doluşa sonlarına gelmiş sayılırız. İdeoloji ile marksizm ve iktisat teorisi arasındaki ilişkiyi kendi anlayışımızca gün ışığına çıkarmak isterken önümüzde en yakın ve en somut örnek olarak Profesör Divitçioğlu'nun «Değer ve Bölüşüm»ünü bulduk. Konu üzerine düşündüklerimizi dile getirmek fir-

satım bize kazandırdığı için sayın profesöre teşekkür borcumuz olmalı. Diğer yandan şurasını da hemen belirtelim ki, «Değer ve Bölüşüm» üzerine eğilmemiz o adı taşıyan kitabın özünden ve varlığından dolayı değil, mensup olduğu tür'ün sadık ve saf kan bir temsilcisi olmasından, üstelik de -bildiğimiz kadar ders kitabı olarak okutulduğuna göre- okuyucunun rahatlıkla uzanabileceği bir örneği oluşturmasındandır.

Hiç bir değerlendirme baştan sona eksiksiz olmak iddiasını gütmez ve gülmemiştir. Her biri olsa olsa konunun belli açıdan seçilmiş bir kesiti üzerine gelip oturur. Başka taraflarını sırası geldikçe başkaları ele alır. Bizim bu sahifalarda üzerine eğildiğimiz ve ağırlık verdiğimiz taraf bilim dünyamızın -marksist bakış açısından- sınıf bölünüşü (kompartimanlaşma'sı) oldu. Her şeyi diyalektik çelişmeleri içinde dörmeye alışık çözümler gibi bilim alanını da birbirine ters bölümler halinde görür; öyle görmekte de mazurdur. Biz bu bölme ve sınıflamaya örnek olarak, «Değer ve Bölüşüm»ün de tabanını oluşturan üçlü ayırımı göz önüne aldık. Anladığımız kadarı ile:

a. «Bayağı»lar: Neo-klasik okul (tükenmiş ve dönemini doldurmuşlar).

b. Orta ve ortadan yukarılar: Cambridge Okulu (Marksist Okul ile -Divitçioğlu ağzıyla söyleyelim- «kırıştırdıkları» kadar kendilerini su yüzünde tutanlar)

c. Gerçek «bilimseller»: Marksist Okul («çağdaş bilim niteliği»ni kendi dinamizmi ile kendi başlarına sürdürdüler. «Keremeti kendinden monokuller» demek de mümkün!)

Bilim ve düşünce alanında ileri geri tercihler yapmak, beğenmediğimize ve ısınmadığımızı karşı çıkmak hepimizin hakkıdır; hem de en kutsal haklarımızdan biri! Tıpkı renk, biçim, üsluplarıyla sanat eserleri karşısında tercihimizi dilediğimizce kullanmakta serbest olduğumuz gibi! Şu var ki, bu sonucunda kimsenin ille de gerekçe diye karşımıza dikileceği yoktur. «Renkler ve zevkler tartışılmaz!» Doğru söz! Ama ilim tarafında öyle değil. Şu teoriden ya-

nayım veya filana karşıyım dediğimiz zaman elbette bir takım gerekçelerimiz olmak lâzım gelir.

Bir teori veya görüşten yana yada ona karşı olmanın en azından iki yolu vardır:

İdeolojik eğilim ve tercihlerimizi kullanarak; veya mantık ve muhakeme yolundan giderek!

Varılacak sonuç birincisinde baştadır; ikincisinde ise sonda gelir. Yollar, hemen söyleyelim ki, gerçekte her zaman bu derece net çizgilerle birbirinden ayrılmış olmayabilir. Bazen ikinci yol benimsenmiş görüldüğü halde, biraz ešeleyince, altında ve gerisinde ilkinin yattığı gözden kaçmaz. Bazen de gizlisine ve kapaklısına gitmeden kartlar açık oynanır. Dıvıçioğlu'nu araştırmalarımız boyu bu son yolun yolcusu olarak gördük. Ayırım çizgisi onda kesin olarak ideolojisi tabanına oturur: «Sınıfsal» ortak duygunuz ne yönde ise «bilimsel» tercihiniz de haliyle o tarafta olacak. Dıvıçioğlu için bu kesinlikle marksist taraftır. Marksizmin dışında kalanlar ve hele sıranın en başındakiler («bayağılar») burjuvanın dünya görüşünü ve çıkar çizgisini yansıttıkları için yanlıştır; gününü ve dönemini tamamlamışlardır.

Dıvıçioğlu ile ortodoks-marksist görüş arasında belki aranıp taransa şurada burada ayrılışlar görülebilir, ideolojik tercihte ikisi birliktir. Belki de marksizmin vaz geçilemez olan temel ilkelerinden biri burada yattığı için! Hangisinde olursa olsun çıkış noktası önceden verilmiştir. Ve hangi tarafta olursanız olunuz, teorik görüş ve anlayışınızla o noktaya ters düşmemeye bakmalısınız. Marx'ın kapitalist ekonomi için ileri sürdüğü devamlı alçalma eğilimi bir tabiat kanunu katılığı ile ortada dururken, kapitalist gelişmenin uzun dalgalar halinde bir süre alçalış, fakat arkasından tekrar uzunca bir süre yükseliş halinde ilerdiğini söylemek cüretini gösteren bir Kondratieff'in serüveni malumdur: Sibiryaya sürgün (1930); ve arkasından bermutat derin bir sessizlik! Kondratieff'in başına bütün bu işleri açan ufak bir taktik hatasıdır. Uzun dalgaların istatistik verilerine uyup uymadığına bakmadan önce ortodoks-resmi görüşe uygunluğunu araştırmak gerekirdi. O noktada bir sakınca olmadığı anlaşıldı.

tan sonra baş tarafa dönmek, hatta gerekiyorsa ona uygun verileri seçmek mümkündür.

Fakat bizce bütün bu söylenenlerin üstünde ve ilersinde, belki hepsinden de önemli olan bir başka nokta daha vardır: Çeşit çeşit teori ve okullar karşısında tercih ölçümünü dosdoğru politik-ideolojik çizgiye oturtunca, başkalarının da aynı yöntemi kullanarak apayrı değerlendirmelere gidebileceklerini olağan saymak gerekir. Bu noktayı çoğu zaman gözden geçiriyoruz. Faşizm ve nasyonal-sosyalizm de, nitekim, kendi politik tercihlerini işleterek kapitalist ve marksist ideolojinin ikisini de mahkûm edip onların yerine «ulusçu» dedikleri iktisat görüşünü ve bilimini getirip oturtmak hakkını kendilerinde görmüşlerdir. Röpke'nin baş tarafa aktardığımız sözlerinde burjuva iktisadı ve proleter iktisat ile ulusal iktisat'tan eşit çizgide söz edildiği dikkatten kaçmamış olmalıdır. Aslında bir tarafa fikir ve bilim alanını dilediğince bölme ve parselleme hakkını tanıdıktan sonra, öbür tarafın yüzüne kapıyı kapamaya kimsenin ne hakkı vardır; ne de gücü yeter. En iyisi ve en doğrusu, iktisat ilminin burjuva türüne de, marksist kanadına da, ulusçusuna da kapıyı sımsıkı kapalı tutmaktır. «Bilim ne sınıf için yapılır; ne ulus için. Bilim bilim için yapılır!» dediğimiz, diyebildiğimiz ve kendimizi buna inandırdığımız gün her türlü ideolojik saplantılar üstünde yolumuz düze ve düzlüğe çıkmış olacaktır. İktisat ilmi ile, şuraya kadarı «bayağı», oradan ötesi «bilimsel» (çünkü «marksist») diye oynamak hakkını bir tarafa tanıyıp da sıra «uluscu»suna gelince «faşizm tırmanıyor!» diye yerin altını üstüne getirmeye hakkımız yoktur. Birinin yaptığı ne ise öbürünün mârifeti de ondan bir adım geride değildir.

Buraya kadarı hep birinci yol üzerine: Politik-ideolojik eğilim ve tercihlerimizi işleterek netice alma yolu diyorduk buna.

İkincisi muhakeme ve mantık yolu! Sağlam ve güvenilir olanı da bu. Karşımıza aldığımız bir görüş şurada yanlış, burada gerçeğe ters, fakat filan ve falan noktada doğrudur diyebilmek; bir tarafı ile eksik ve kusurludur derken, öbür tarafında hakkını tanımak! Bizim bildiğimiz, alışık olduğumuz yol bu! Modern sübjektivist teoriye elbette karşı olabiliriz. Fakat neden karşı olduğumuzu açıklamakta söz kıtlığımızı vardır? Keynes için de az şey mi söylendi? Hepsi de esasın-

da ağır çeken eleştiriler. Ama bütün bunları hiç yokmuş gibi bir kenara itip daha ilk adımda:

«Bu kitap, esas itibariyle, yıpranmış bir egemen ideolojinin, kapitalizmin yarattığı neo-(noo) klasik iktisat teorisine bir tepki olarak yazılmıştır.»

dediğimiz an kendi çukurumuzu da kendimiz kazmış olacağımızı unutmamak gerekir.

Koskoca bir teorinin öyle derinlere inip ciddi sebepler bulacağım diye aranıp taranmadan sadece falan veya filan «izm»in yarattığıdır diye bir kalemde reddedilebileceğini ele güne koz olarak verdikten sonra günün birinde bir başkasının (eloğlu bu dururmu!) aynı mantıkla karşımıza dikilip:

«Bu kitap, esas itibariyle, yıpranmış bir ideolojinin, marksizmin yarattığı okula bir tepki olarak yazılmıştır.»

demeyeceği ne malum? Dediğini düşünelim: Verilecek cevap ne olur? Dönüp dolaşıp galiba hep aynı noktaya geliyoruz: Bir okulun (hem de Walraslı, Pareto'lu, Marshall'i bir okulun) hesabı bu kadar kolay, pervasız ve neredeyse ayaküstü görülebilecekse, geride kimin sapa sağlam ayakta durabileceğini kestirmek hakikaten zordur. Karşımıza aldığımız eserde veya okulda bir mantık hatasını, pozitif verilerde bir yanlış seçimi bulup ortaya koyduğumuz zaman akan sular durur. Ama beriki yolun sonu yok! «Egemen» ideolojiden hangisi yıpranmıştır da hangisi ayaktadır? Aradan bunca zaman geçtikten sonra yıpranmıyan, evet yıpranma denilen o tabiat kanununun pençesinden yakasını kurtaran hangi ideoloji vardır? Kapitalizm yıpranmıştır da ayaküstü durabilmenin -ebedi gençliğin- sırrı ola ola bir marksizmin tekelindemi kalmıştır? Hem iş bir kere iman ve itikad tarafına döktüğümü kullanılan gerekçe karşımızdakini devirmeye yettiği kadar o karşıdakinin elinde bizim de kaşla göz arası hesabımızı görmeye yeteceğini bilmek lâzımdır. Sonuç, çocukluğumda gördüğüm bir kovboy filminin bitiş sahnesine pek benzer: Karşı karşıya dizilmiş, hepsi de keskin nişancı bir alay kovboy! Bir anda hep beraber tetiğe çökerler; ortalık toz duman içindedir. Sis dağılınca gö-

rünen manzara ise şudur: Boy boy yere serili cesetler; kovboysuz bir kovboy kasabasının boş, hazin meydanı

Bilim alanını, o hepimizin bir yanından tutunup bir köşesine sığınmaya çalıştığımız ortak dünyamızı olsun bu iç kapayıcı dekorun dışında tutabilsek!

2